

अंत्रुज म्हालांतलो जागर: एक चिकित्सक अभ्यास
(Anturz Mhalantlo Zajor:- Ek Chikitsak Abhyas)

A Dissertation for

Course code and Course Title: KON-650

Credits: 16

Submitted in partial fulfilment of Masters Degree

MA in Konkani

by

Ms. Shradha Vinod N. Gaonkar

Seat Number: 22P0180029

ABC ID: 785138499287

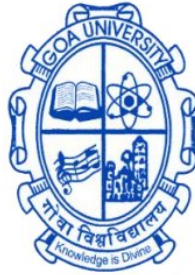
PRN: 201910305

Under the Supervision of

Dr.(Ms.) Rama Murkunde

Shenoi Goembab School of Languages and Literature

Discipline of Konkani

Goa University

April 2024

अंत्रुज म्हालांतलो जागर: एक चिकित्सक अभ्यास
(Anturz Mhalantlo Zajor:- Ek Chikitsak Abhyas)

A Dissertation for

Course code and Course Title: KON-650

Credits: 16

Submitted in partial fulfilment of Masters Degree

MA in Konkani

by

Ms. Shradha Vinod N. Gaonkar

Seat Number: 22P0180029

ABC ID: 785138499287

PRN: 201910305

Under the Supervision of

Dr.(Ms.) Rama Murkunde

Shenoi Goembab School of Languages and Literature

Discipline of Konkani

Goa University

April 2024

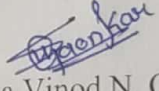
Examined by:

Seal of the School

DECLARATION BY STUDENT

I hereby declare that the data presented in this Dissertation report entitled, 'अंत्रुज म्हालांतलो जागर: एक चिकित्सक अभ्यास' (Anturz Mhalantlo Zajor:- Ek Chikitsak Abhyas) is based on the results of investigations carried out by me in the Discipline of Konkani at the Shenoi Goembab School of Languages and Literature, Goa University under the Supervision of Dr. (Ms.) Rama Murkunde and the same has not been submitted elsewhere for the award of a degree or diploma by me. Further, I understand that Goa University or its authorities will be not be responsible for the correctness of observations / experimental or other findings given the dissertation.

I hereby authorize the University authorities to upload this dissertation on the dissertation repository or anywhere else as the UGC regulations demand and make it available to any one as needed.

Shradha Vinod N. Gaonkar

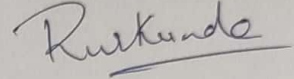
Seat Number:- 22P0180029

Date: April 2024

Place: Goa University

COMPLETION CERTIFICATE

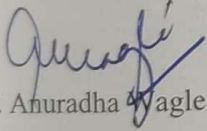
This is to certify that the dissertation report 'अंत्रुज म्हालांतलो जागर: एक चिकित्सक अभ्यास' (Anturz Mhalantlo Zajor:- Ek Chikitsak Abhyas) is a bonafide work carried out by Ms Shradha Vinod N. Gaonkar ,under my supervision in partial fulfilment of the requirements for the award of the degree of Master of Arts in the Discipline of Konkani at th Shenoi Goembab School of Languages and Literature, Goa University.

Dr. (Ms.) Rama Murkund

Discipline of Konkani

Date: April 2024

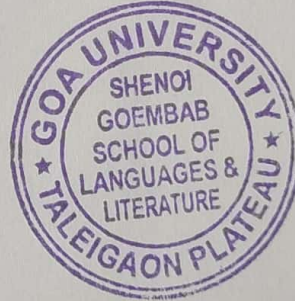

Prof. Anuradha Wagle

Dean, Shenoi Goembab School of Languages and Literature

Date: April 2024

Place: Goa University

School Stamp

प्रस्तावना

‘अंत्रुज’ म्हालांतलो जागर: एक चिकित्सक अभ्यास हो कोंकणी लोकवेदाच्या पावंड्यार जागरांतल्यो म्हणी आनी जागरांतल्या सवंगांचेर जाल्लो सोद वावर, आदल्या आनी आधुनीक जागराची वळख करून दिवपी थारतलो.

प्रस्तूत सोद वावर ५ प्रकरणांनी विभागला. पयल्या प्रकरणांत विशयाची प्रस्तावना मांडल्या, अभ्यासाचो आवांठ आनी मर्यादा उपयुक्तताय, उद्दिष्टां, साहित्यीक नियाळ, अनुमानीक प्रतिज्ञा, संशोधनाच्यो पद्धती, आराखडो तशेंच प्रकरणांची मांडणी नमूद केल्या. दुसऱ्या प्रकरणांत गोंयचो लोकवेद, लोकवेदाची संकल्पना, व्याख्या, खाशेलपणां तशेंच लोकवेदाचे प्रकार मांडल्यात. उपरांत गोंयचीं लोकनाट्यां, लोकनाट्यांची संकल्पना, इतिहास आनी जागराचे प्रकार मांडल्यात. जाल्यार चवथ्या प्रकरणांत अंत्रुज

म्हालांतल्या जागराचें वर्णन आनी विश्लेशण करून वेगवेगळ्या वाठारांनी सादर जावपी जागराचें सादरीकरण, जागरांतलीं पात्रां, तशेंच जागरांत गावपी म्हण्णी, म्हण्णीचो अर्थ मांडला आनी उपरांत जागरांतल्या भाशेचें खाशेलपण सांगून जागराचें बदलतें स्वरूप कशें आसा तें मांडलां आनी निमाणे कडेन पांचव्या प्रकरणांत पुराय अभ्यासाचो समारोप आनी निश्कर्श रितसर मांडला.

हें प्रबंधिकेंतल्यान अंत्रुज म्हालांतल्या जागराची वळख जावन जागरांत आयिल्ली भास कशी आसा तशेंच तांच्या वेंचीक म्हण्णींचो अर्थ कळून आयलो.

सारांश

लोकवेदाचो खाशेलो प्रकार म्हणल्यार लोकनाट्य आनी लोकनाट्या भितरलो लोकप्रिय प्रकार म्हणल्यार जागर. पिळग्यान पिळगी हें लोक संस्कृतायेचें दायज समाजान जपोवन दवरिल्लें आसा. अंत्रुज म्हालांतल्या जागराचो अभ्यास करून आदल्या काळार जावपी जागर आनी आधुनीक काळांतल्या जागरा मदीं आशिल्लो फरक जाणून घेतलो. अंत्रुज म्हालांत जावपी जागरांत पात्र/ सवंगां सादरीकरण करता. ताचो सोद घेवन काळाक लागून जाल्लो बदल जाणून घेवप जाल्लो. प्रस्तूत प्रबंधिकेंत अंत्रुज म्हालांतल्या जागराची वळख जाली. तशेंच जागरांतल्या विधींचो आनी परंपरेचो अभ्यास केलो. ह्या पुराय प्रबंधिकेचो अभ्यास करता आसतना मुलाखत घेवन पुराय जागर कसो आसा आनी ताचें म्हत्व कितें आसा तें स्पश्ट जालें. प्रत्येक वाठारांत जागर सादर करपाची वेगळी पद्धत आसा. तांच्या म्हणण्यानी वेगळेंपण आशिल्लें जाणवलें.

विशय केंद्रीत उत्तराः- अंत्रुज म्हाल, म्हण्णी, सवंगां, सादरीकरण,

मनोगत

अंत्रुज म्हालांतलो जागर: एक चिकित्सक अभ्यास हो सोद वावर सादर करताना म्हाका खूब खोस भोगता. प्रस्तूत वावर मुखार व्हरपाक म्हाका खूब जाणांचो हातभार लागलो देखून तांचें सगळ्यांचें हांव मना काळजांतल्यान उपकार मानतां. सगळ्यांत पयलीं म्हाका संशोधन करपाची संद दिल्ले खातीर गोंय विद्यापीठाक चडांत चड देव बरें करूं म्हणटां. गोंय विद्यापीठाचे कुलगुरू सि. प्रो. हरिलाल मॅनन तशेंच कुलसचीव सि. प्रो. व्ही. एस. नाडकर्णी हांकांय हांव देव बरें करूं म्हणटां.

गोंय विद्यापीठाचे शणै गोंयबाब भाशा आनी साहित्य महाशालेची अधिष्ठाता प्रो. अनुराधा वागळे, उप अधिष्ठाता, डॉ. प्रकाश पर्येकार हांकां देव बरें करूं म्हणटां. महाशाळेचे कोंकणी अध्ययन शाखेचे

संचालक, डॉ. हनुमंत चोपडेकार हांचें सहकार्य उर्बा दिणें आशिल्लें देखून तांचें हांव खूब उपकारी आसा.

म्हज्या संशोधनाचो आवड निर्माण करपाचें श्रेय हांव म्हजी मार्गदर्शक, डॉ. रमा मुरकुंडे हांकां दितां. प्रस्तूत सोद वावर योग्य रितीन फुडें व्हरपाक तिचो खूब हातभार लाबला. म्हाका सदाच बळगें दिवपी म्हजी आवय आनी बापूय श्री विनोद गांवकार आनी विद्या गांवकार हांचें भोव उपकारी आसा. तोखणाय करची जाल्यार म्हज्या सगळ्या इश्टांची आनी वासपूस करपी हेर मोगाळ घरच्यांचें हांव उपकार मानतां. प्रत्येक मुलाखत दिवप्याक लेगीत हांव मनांतल्यान देव बरें करूं म्हणटां. तांचें सहकार्य खूब मोलाचें आसा. तशेंच शिक्षक वर्गाक आनी कर्मचारी वर्गाक लेगीत म्हजो दिनवास. सगळ्यांक व्हड उपकार मानपाक जाय तो देवाचो, तांच्याच आशिर्वादाक लागून आयज हो सोद वावर पुराय जाला.

थळ: गोंय विद्यापीठ

कु. श्रध्दा विनोद ना. गांवकार

रेखाचित्र

रेखाचित्र क्र	माथाळो	पान क्र
4.1	फोंडे म्हालांत जागर जावपी सुवाती	
4.1.1	जागराचा मांडावयली दिवली	
4.2.2:	तुर्मुटी सवंग	
4.4.2	जागरांतली वाद्य	
4.3	धोणशी नागेशी गांवतले सवंग	
5.1	दोक्यामोड्याचे सवंग	

मांडावळ

प्रकरण	माथाळो	पान क्र
	प्रस्तावना.	i
	मनोगत	ii
	रेखाचित्र	iv
	सारंश	v
1.	विशय प्रवेश.	1-9
	1.1 प्रस्तावना	
	1.2 अभ्यासाचो आवाठ आनी मर्यादा	
	1.3 प्रस्न	
	1.4 प्रबंधिकेची उपयुक्तताय	
	1.5 अभ्यासाचीं उद्देश्टां	
	1.6 साहित्य नियाळ	

1.7 अनुमानीक प्रतिज्ञा

1.8 संशोधन पद्धती

1.9 प्रकरणांची मांडावळ

2.

गोंयचो लोकवेद.

10-28

2.1 लोकवेदाची संकल्पना

2.1.2 लोकवेदाची व्याख्या

2.1.3 लोकवेदाची खाशेलपणां

2.1.4 लोकवेदाचे प्रकार

2.1.4.1 लोकगीतां

2.1.4.2 लोककाणयो

2.1.4.3 लोकनाट्यां

2.2 गोंयची लोकनाट्यां

2.2.1 लोकनाट्यांची संकल्पना

2.2.2 लोकनाट्यांची व्याख्या

2.2.3 लोकनाट्यांचीं खाशेलपणां

2.2.4 लोकनाट्यांचे प्रकार

2.2.4.1 कालो

4.2.1 जागराचें सादरीकरण

4.2.2 पात्रा

4.3 नागेशी

4.3.1 जागराचें सादरीकरण

4.3.2 पात्रां

4.4 वेलिंग

4.4.2 पात्रां

4.5 जागरांतल्यो म्हण्णी आनी अर्थ

4.7 जागरांतली भास

4.7.1 जागरांतल्या भाशेचे खाशेलपण

4.7.2 हेर भासांचो प्रभाव

4.8 जागराचें बदलतें स्वरूप

5.

निश्कर्श

73- 77

संदर्भ

73-80

2.2.4.2 रणमाले

2.2.4.3 जागर

2.2.4.4 खेळ

3.

जागर

29- 36

3.1 जागराची संकल्पना

3.1.1 जागराची फाटभूंय

3.1.1 जागराचो इतिहास

3.1.2 जागराचे प्रकार

3.1.2.1 गावडा जागर

3.1.2.2 पेरणी जागर

3.1.2.3 क्रिस्तांव जागर

3.1.3.4 शिवोलचो जागर

4.

अंत्रुज म्हालांतलो जागर

37-72

4.1 वर्णन आनी विश्लेशण

4.2 प्रियोळ

प्रकरण 1: विशय प्रवेश

1.1 प्रस्तावना

गोंयचो लोकवेद एकदम गिरेस्त आसा. गोंयांत वेगवेगळ्या जातीचे, धर्माचे लोक रावतात. प्रत्येक वाठारांतल्या लोकांची जीण, तांची जिवनपद्दत लोकवेदांत पळोवपाक मेळटा. तांची सूरख-दुखख, उमाळे, तांचो एकचार प्रत्येक समाजांतल्य लोकवेदांत स्पश्ट दिश्टी पडटा. लोकवेदांत पुराय लोक संस्कृतायेचे दर्शन घडटा. हो लोकवेद एका पिळगे कडल्यान दुसरे पिळगे मेरेन पावता. लोकवेदांतल्यान लोकजीण व्यक्त जाता म्हण तो लोकांच्या जिवीताचो एक भाग जावन मुखार आयिल्लो दिसता.

सादरीकरणाच्या लोककलां मदलो “लोकनृत्य” वा “लोकनाच” हो एक मुखेल प्रकार* . विविध प्रसंगार आपल्या मनांतल्यो भावना आनी खोशी व्यक्त करपा खातीर लोक पारंपारीक रितीन, गितां गावन नृत्य सादर करतात आनी ह्याच नृत्याक लोकनृत्य अशें म्हणटात. तशेंच लोकनाट्याचो लोकनृत्या कडेन लागीतें नातें आसा. लोकनाट्य हें लोकांनी सादर केल्लें नाट्य जे एका विशिश्ट समाजातले लोक सादर करता. लोकनाट्य विधी उत्सवा वेळार सादर करतात आनी ह्या खातीर ताका विधीनाट्य लेगीत म्हणटा. लोकनाट्य हे एका थारावीक जाग्यार सादर केल्ले पळोवपाक मेळटा. तशेंच लोकनाट्य तिथी प्रमाण करतात. लोकनाट्य हे विधी उत्सवा वेळार सादर करतात आनी ह्या खातीर ताका विधीनाट्य लेगीत म्हणटा. लोकनाट्य हे एका थारावीक जाग्यार सादर केल्ले पळोवपाक मेळटा. तशेच लोकनाट्य तिथी प्रमाण करतात. एका अदृश्य शक्तीक होरावणी करून आपली मनोकामना पुराय करून घेवपाच्या उद्देशान ते सादर केल्लें आसता. एकाद्री मिथककथा वा पुराणकथा ह्या विधीनाट्यांत सादर करता.

गोंयांत लोकनाट्याचे जायते प्रकार आसा देखीक 'जागर', 'कालो', 'रणमाल' 'खेळ' आदी. ही लोकनाट्या आपआपल्या खाशेल्यापणाक लागून लोकप्रिय आसात. रणमालें ह्या

लोकनाट्यान खास करून रामायणाची कथा सादर करतात. किरिस्तांव समाजांत खेळ हो प्रकार पळोवपाक मेळटा. सामाजिक विशयाचेर खेळाचे कथानक सादर जाता. उपरान कालो ह्या लोकनाट्यान आनीक हेर प्रकार आसा. देखीक 'दशावतारी कालो', 'गौळण कालो', 'गोपाळ कालो' आनी 'चिखल कालो' आनी हेर.

जागर हो पुराय रात जागे रावन सादर करता. जागराचे मुखेल प्रकार म्हळ्यार गावडो जागर, पेरणी जागर आनी शिवोलेचो हिन्दु-क्रिस्तावांचो जागर. गोंयच्या इतिहासांत ज्यो म्हत्वाच्यो घडणूको घडल्यो, ताचो प्रभाव गोंयच्या जागराचेर पडिल्लो जाणवता. गोंयांत मेळपी हेर लोकनाट्या वरवी, गावडी जागर गोंयचे मातयेकडेन चड लागींचें नातें दाखयता. गावडा जागरांत खास करून समाजातलीच पात्रा चड प्रमाणान आयिल्ली आसपावता. जागोर हो गोंयचो सगळ्यांत पोरनो विधीनाट्य. जागोर, गोंयच्या वेगवेगळ्या गांवांनी वेगवेगळ्या समाजांत वेगवेगळ्या तरांनी थळाव्या देव देवताक होरावणी करतात. ही विधी संगीत-नाट्य आनी नाचाचें सादरीकरण वर्साक एक फावट करता.

प्रस्तूत अभ्यासांत अंत्रुज म्हालातल्या जागराची खाशेलपणा, वेगळेपणां सोदून काडपाचो यत्न जातलो. तशेंच अंत्रुज म्हालांतल्या जागराचो वर्णनात्मक आनी विश्लेशणाचो अभ्यास जातलो. जागरातल्या पात्रांचो, म्हण्णीचो, भाशेचो आनी सादरीकरणाचो अभ्यास जातलो.

2. अभ्यासाचो आवाठ आनी मर्यादा

- लोकनाट्याचें जायते प्रकार आसत. देखीक रणमालें, कालो, खेळ, जागर आदी पूण प्रबंधिकेंत फकत जागराचो अभ्यास जातलो.
- जागराचे तरेकवार प्रकार आसता तातूंतलो फकत गावडा जागराचो अभ्यास प्रबंधिकेंत जातलो.

- जागर गोंयच्या वेगवेगळ्या वाठारानी जाता तातूंकल्या फकत अंत्रुज म्हालातल्या जागराचो अभ्यास जातलो.
- अंत्रुज म्हालांतल्या फकत ४ वाठारांतल्या जागराचो अभ्यास जातलो.

3. प्रस्न

- आधुनीक जिवनशैलीचो आनी उद्द्योगीकरणाचो जागराच्या सादरीकरणाचेर कसो, कितलो प्रभाव पडला आसुयेता ?

4. प्रबंधिकेची उपयुक्तताय

- आदल्या आनी आधुनीक जागराची वळख जातली.
- जागरांत शेणिल्ल्या दायजाचें दस्तावेजीकरण हे प्रबंधिकेंत जातले. फुडाराच्या संशोधकाक ही प्रबंधिका पुरावो तशेच संशोधना खातीर उपयोगी थारतली.

5. अभ्यासाचीं उद्दिष्टां

- अंत्रुज म्हालातल जागराचो अभ्यास जातलो..
- आदल्या काळांतलो जागर आनी आधुनीक काळांतलो जागर हांचे मदलो फरक जाणून घेवप.
- जागरांतल्या पात्रांचो सोद घेवप.
- पात्रांनी बदल जाला जाल्यार सोद जातलो आनी जाला जाल्यार ताचीं कारणां जाणून घेवप जातली.
- जागरांतल्या विधींचो आनी परंपरेचो अभ्यास जातलो.

6. साहित्य नियाळ

- जयंती नायक हांच्या 1998 ह्या वर्सा उजवाडाक आयिल्ल्या लोकबिंब ह्या पुस्तकांत लोकवेदाचें स्वरूप, लोकांच्या जिवनपद्दतीची वैशिष्ट्यां कशी लोकवेदांत उदेतात ताची खोलायेन म्हायती दिल्या.
- गोंयच्या लोकवाद्यांचेर “गोमंतकीय लोककला” हे १९८० वर्सा आनी गोंयच्या समग्र लोकजिवनाचें दर्शन घडोवपी “लोक सरिता” हें १९९३ वर्सा, अशीं दोन पुस्तकां श्री. विनायक खेडेकार हांणी मराठींतल्यान बरोवन उजवाडाक हाडल्यात , तांतूतल्यान लोकनाच, जागराची अदीक म्हायती मेळटा.
- विनायक खेडेकार हांच्या ‘लोकसरिता’ ह्या पुस्तकांत लोकनाट्या विशीं सागतना जागराच्या वाद्यां विशयी म्हायती दिल्या. गावडी जागरांत घुमट, ढोल, म्हादाळे, नगारो, कासाळे ही पारंपारीक वाद्यां वापरतात तांचे विशींची म्हायती मेळटा.

7. अनुमानीक प्रतिज्ञा

- जागराच्या सादरीकरणांत बदल जाला आसपाक जाय .
- जागराच्या सादरीकरणांत वेगवेगळ्या राजवटींचो प्रभाव पडला आसूं जाय.
- आधुनिकतायेक लागून जागरांत नव्या पात्रांचो आस्पाव जाला आसूं येता .

8. संशोधन पद्दती

- लोकनाट्या आनी लोकवेदाचे संशोधन जाल्ल्या साहित्याचो वापर करून म्हायती एकठांय करप.

- वाठारानी वचून जाणकारांची मुलाखत घेवप.
- YouTube सारक्या तंत्राचो वापर करून विडीयोचो आदार घेवन अभ्यास करप.

9. प्रकरणांची मांडावळ

1. विशय प्रवेश

- 1.1 प्रस्तावना
- 1.2 अभ्यासाचो आवाठ आनी मर्यादा
- 1.3 प्रस्न
- 1.4 प्रबंधिकेची उपयुक्तताय
- 1.5 अभ्यासाचीं उद्देश्टां
- 1.6 साहित्य नियाळ
- 1.7 अनुमानीक प्रतिज्ञा
- 1.8 संशोधन पद्दती
- 1.9 प्रकरणांची मांडावळ

2. गोंयचो लोकवेद

- 2.1 लोकवेदाची संकल्पना
 - 2.1.2 लोकवेदाची व्याख्या
 - 2.1.3 लोकवेदाची खाशेलपणां
 - 2.1.4 लोकवेदाचे प्रकार
 - 2.1.4.1 लोकगीतां

2.1.4.2 लोककाणयो

2.1.4.3 लोकनाट्यां

2.2 गोंयची लोकनाट्यां

2.2.1 लोकनाट्यांची संकल्पना

2.2.2 लोकनाट्यांची व्याख्या

2.2.3 लोकनाट्यांचीं खाशेलपणां

2.2.4 लोकनाट्यांचे प्रकार

2.2.4.1 कालो

2.2.4.2 रणमाले

2.2.4.3 जागर

2.2.4.4 खेळ

3. जागर

3.1 जागराची संकल्पना

3.1.1 जागराची फाटभूंय

3.1.1 जागराचो इतिहास

3.1.2 जागराचे प्रकार

3.1.2.1 गावडा जागर

3.1.2.2 पेरणी जागर

3.1.2.3 क्रिस्तांव जागर

3.1.3.4 शिवोलचो जागर

4. अंत्रुज म्हालांतलो जागर
 - 4.1 वर्णन आनी विश्लेशण
 - 4.2 प्रियोळ
 - 4.2.1 जागराचें सादरीकरण
 - 4.2.2 पात्रा
 - 4.3 नागेशी
 - 4.3.1 जागराचें सादरीकरण
 - 4.3.2 पात्रां
 - 4.4 वेलिंग
 - 4.4.2 पात्रां
 - 4.5 जागरांतल्यो म्हण्णी आनी अर्थ
 - 4.7 जागरांतली भास
 - 4.7.1 जागरांतल्या भाशेचे खाशेलपण
 - 4.7.2 हेर भासांचो प्रभाव
 - 4.7.4 जागरांतली उतरावळ
 - 4.8 जागराचें बदलतें स्वरूप
5. निश्कर्श
संदर्भ

प्रकरण 2. गोंयचो लोकवेद

2.1 लोकवेदाची संकल्पना

लोकवेदाची परंपरा खूब पोरणी आसा. जितली मनीस जात पोरणी, तितलो पोरणो लोकवेद. ताचो इतिहास सोदप खूब कठीण. लोकवेद मनीस जातीचें अभिव्यक्त जावपाचें एक सादन. लोकवेद म्हळ्यार एका विशिश्ट लोकांच्या पंगडान संस्कृतीक रितीन सादर केल्ली परंपरा. कथा, मिथक, आख्यायिका, म्हणी आनी हेर मौखीक परंपरेचो आस्पाव लोकवेदांत जाता. लोकवेदांत भौवतीक संस्कृतायेचो आस्पाव लेगीत जाल्लो दिसता. लोकवेदांत समाजीक कृती, परंपारीक उत्सव, तशेंच रुढी परंपरा आनी विधी हांचो आस्पाव जाल्लो दिसता. लोकवेदांतल्यान मनीस वा पंगड लोककथा परंपारीक रितीन सादर करून अभिव्यक्त जाता. लोकवेद एका पिळगे कडल्यान दुसऱ्या पिळगे मेरेन पावपी मौखीक परंपरा.

समाजांत रावपी लोकांच्यो जीवन पद्धती कश्यो आसात, तांची सुखां- दुखां, तांचो हावेस, तांचो संघर्श लोकवेदांत पळोवपाक मेळटा. समाजांत आशिल्लो जाती धर्माचो भेद, जाती जमाती मदीं आशिल्लो संबंद तशेच समाजा मदीं आशिल्लो एकवट आनी एकंतरीत वाठाराचो इतिहास लेगीत लोकवेदांत आस्पावता.

लोकवेदांतल्यान लोक संस्कृतायेचें दर्शन घडटा. समाजाच्या दिसपट्ट्या जिणेचो आस्पाव जाता.

लोकवेदाचो संबंध लोकजीवन आनी लोकमानसांचेर आदारून आसाता. समाजाचो स्वभाव, तांच्यो इच्छा लोकवेदांत दिश्टी पडटा. 'हिन्दी साहित्या' कोशा प्रमाण:

"लोक-साहित्य वह मौखिक अभिव्यक्ति है, जो भले ही किसी व्यक्ति ने गढ़ी हो, पर आज जिसे सामान्य लोक समूह अपना मानता है और जिसमें लोक का युग प्रतिबिंबित रहता है।"

लोकवेद म्हळ्यार ती मौखीक अभिव्यक्त जावपाची परंपरा जी खंयच्या मनशाक शिकोंवक नाशिल्ली, पूण ज्या वेळार लोक समूह आपली मानता आनी तातूंत लोकांची अभिव्यक्त आसता.

लोकवेद हो त्या लोकाचो वेद जे लोक आपली जीण पुरायपणान वेगळी जियेता. संघर्शमय आनी सामाजीक रिती वेवस्थेत रावपी हे लोक आसता. हे लोकवेद समाजांत आशिल्ल्या त्या विशिश्ट समाजाचेर आदारून आसता जे सैमाच्या सरभोंवतणी आपलो राबीतो करून रावल्यात आनी त्याच सैमाक आपलें सर्वस्व मानता. लोकवेदांत समाजांत आशिल्ल्या लोकांची सुख, दुख, हासो, रिती - रिवाज, जात धर्माचो आस्पाव जाता. लोकवेदांतल्यान

वाठाराची संस्कृतीक वळख जाता. तशेच इतिहासीक घडणूको लेगीत ह्या लोकवेदांतल्यान कळटात.

2.1.2 लोकवेदाची व्याख्या

लोकवेदाच्यो कांय व्याख्या मेळटात त्यो अशो आसात:-

1. “Folklore means folk learning., it comprehends all knowledge that is transmitted by word of mouth and all crafts and techniques that are learned by limitation or example as well as products of those crafts”.

: -International Encyclopaedia of social science p.497.

कोंकणी अणकार

लोकवेद म्हळ्यार लोकशिक्षण, तातूंत तोंडांतल्यान प्रसारीत जावपी सगळें गिन्यान आनी मर्यादितल्यान वा उदाहरणान शिकून घेतिल्लीं सगळीं शिल्पां आनी तंत्रां तशेंच त्या शिल्पांचीं उत्पादनां हांचो आस्पाव जाता.

2. Kirshenblatt - Gimblett

“the study of a particular mode of cultural production”, which focuses more on oral tradition and less on aural reception”

कोंकणी अणकार

“संस्कृती एका खाशेल्या पद्दतीचो अभ्यास उत्पादन”, जें तोंडी परंपरेचेर चड लक्ष केंद्रीत करता आनी श्रवणीय स्वागताचेर उणें लक्ष केंद्रीत करता

हिन्दी व्याख्या

3. “लोक साहित्य वह मोखिक अभिव्यक्ति है जो भले ही किसी व्यक्ति ने गढ़ी हो, पर आज जिसे सामान्य लोक समूह अपना मानता है और जिसमे लोक का युग प्रतिबिंबित रहता है।”

-: हिन्दी साहित्य कोश

(वर्मा, विरेन्द्र. हिन्दी साहित्य कोश, पान 682.)

4. “वाणी के द्वारा प्रकृत रूप में लोक मानसकी सरल निश्छल एव अकृत्रिन अभिव्यक्ति ही साहित्य है”.

:- कल्ला, नन्दलाल. लोकसाहित्य शास्त्र. संजय बुक सेन्टर, वाराणसी, 1997, पान 35.

मराठी व्याख्या

5. “समुहाच्या भावभावनांना जपणारा, परंपरा, श्रद्धा, विश्वास, यांचे प्राणपणाने जतन करणारा, जुन्याचा त्याग न करणारा, नव्याचा स्वीकार करण्याच्या

बाबतीत सावधपणा बाळगणारा मानव समाज म्हणजे" लोक" असे म्हणता येईल. लोक हा शब्द इंग्रजी फोक(folk) ह्या शब्दावरून आला असे मानण्यात येते. संस्कृत वाङ् मयात हा शब्द ह्याच अर्थाने अनेक ठिकाणी आलेला आहे.”

भगवद् गितेत :-

गंगाधर मोरजे

6. “सर्वसामान्य लोकात रूढ असलेल्या लोकसमुहातील पारंपरिक श्रध्दा, दंतकथा, चालीरिती म्हणजे लोकसाहित्य”. (मोरजे गंगाधर, 51.)

कोकणी व्याख्या

7. “लोकजिणेच्या अणभवातल्यान गांठायिल्ल्या गिन्यानाची जिबेर घोळपी सरस्पत”. (फळदेसाय, 187.)

2.1.3 लोकवेदाचीं खाशेलपणां

- लोकवेदांत सर्व सादारण सामाजाचे जिवीत चित्रायल्ले पळोवपाक मेळटा.
- लोकवेदांत लोकनाट्य, लोकसंगीत, लोकनृत्य आनी हेर परंपारीक लोक संस्कृतायेचो आसपाव जाल्लो दिसता.

- लोकवेदांतले कलाकार आपली रंगवण आनी हेर गजाली स्वता तयार करता.
- लोकवेदांतल्या सादरीकरणांत कांय वेळार कल्पकताय लेगीत आयिल्ली जाणवता.

2.1.4 लोकवेदाचे प्रकार

लोक ह्या समाजचे अभिव्यक्त जावपाचे सादन म्हळ्यार लोकवेद. समाज वेगवेगळे तरेन लोकवेदांतल्यान आपली भावना व्यक्त करता हें दिसून येता. मनोरंजनाचें साधन म्हणून लेगीत लोकांनी हाका आपणायला. तशें पळयल्यार लोकवेदाचे जायते प्रकार आसा जशें लोकगितां, लोककाणी, लोकनाट्य आनी हेर . ह्या माद्यमांतल्यान सर्व सादारण समाज अभिव्यक्त जाता.

2.1.4.1 लोकगितां

लोकांनी तयार केल्ली आनी मौखीक परंपरेंन चलत आयिल्लीं गीतां म्हळ्यार लोकगितां. लोकगितां मौखीक परंपरेंन चालत आयिल्ल्या कारणाक लागून ती प्रत्तेक वाठारांनी गितांच्या उच्चारान बदल आशिल्लो पळोवपाक मेळटा. तांचे निर्मितीचो काळ सांगप खूब कठीण. लोकगितां लोक आपल्या स्वताच्या बोली भाशेंतल्यान रचता आनी लोकसमुहाचो एकचारान आशिल्ल्यान ताचो विकास

जायत रावता. लोकगितां समुहाच्या मनांतली संवेदना आनी अभिव्यक्त जावपाचे सादन थारता. लोकगितां ही लोक जिवनाचेर आनी समुहाचेर आदारून आशिल्ल्यान ती धर्म विधीचो लेगीत भाग जावन आसा.

मनीस जेन्ना उलोवपाक लागलो तेन्ना सावन तो गुणगुणपाक लागला आसूं येता आनी ह्या वेळार तोंडांतल्यान भायर सरिल्लीं उतरां लय आनी ताल गुणगुणून आयला आसपाक जाय. लोक आपल्या मनांतली भावना, विचार, उमाळे, हावेस, उमेद, दुखान आसता तेन्नाची भावना सर्व सादारण लोक गावन सांगला आसपाक जाय. खास करून बायल मनीस आपल्या मनांतली भावना गावन सांगपाची पद्दत आमकां फुगडी वा धालो सारक्या गितांनी पळोवपाक मेळटा. तशेंच बायला वरी दादले लेगीत स्वतंत्रपणान लोकगितां गायल्ली पळोवपाक मेळटा. पूण दादल्या परस बायलाचीं लोकगितां चड पळोवपाक मेळटा आनी ती तितलीच प्रभावी लेगीत आसता. बायला दादल्या परस चड भावूक आनी कुटुंबांत वावरिल्लीं आसता हे लेगीत ताचें कारण आसूं येता. संस्कृतायेचो आस्पाव आशिल्ल्या समाजांत धार्मीक विधी उत्सवा वेळार तशेंच जल्म ते मरण मेरेन आनी लग्ना कार्या वेळार लोकगितां गायल्लीं जाणवता.

2.14.2 लोककाणी

लोककाणी मौखीक पंरपरेन चलत आयिल्लो एक लोक प्रिय असो प्रकार.
मनशाक गजाली सांगपाक जितलें आवडटा तितलेंच ताका आयकुपाक लेगीत
आवडटा. मराठींतले संशोधक शरद व्यवहारे हांणी लोककाव्या विशीं व्याख्या
सांगताना म्हळा की:-

“आदिम काळापासून लोकजीवनात मौखीक परंपरेने प्रचलित असलेले

कथावाइमय म्हणजे लोककथा”. (पान:-107)

लोककथा ही समुहाची, समुहान परंपरागत तयार केल्ली आनी तशेंच ती प्रभावी
आसता. लोककाणी ही एक मौखीक परंपरा जी एके पिळगे कडल्यान दुसरे पिळगे
मेरेन जतन करून दवरिल्ली आसा. आदीं काळा सावन लोककाणी हे मौखीक
साहित्य प्रकाराचे मुखेलपणान दोन भाग आमच्या मुखार आशिल्ले दिश्टी पडटा.
ते म्हळ्यार कथा वा काणी आनी दुसरी आख्यायिका. काणी वा कथा हाका
वास्तवतायेचो कसलोच आदार आशिल्लो दिश्टी पडना आनी आख्यायिका
सारक्या प्रकारांत आमका सत्याचो वा वास्तवतेचो थोडो भोव प्रभाव आशिल्लो
जाणवता. तशेंच हे भायर मिथककाणी वा पुराणकाणी, दंतकथा, विधीकथा,
स्थळकथा, विरकथा, कल्पितकाणी आनी अशे जायते प्रकार आमकां
लोककाण्यांनी सांपडटात.

लोककाणयांचो प्रवास खंय साकून सुरवात जालो हे सांगप आनी ताचो अंदाज लेगीत लावप कठीण आसा. जशें संवसाराचें चक्र चलत आसा तशें ती स्वता ह्या संवसारांत घोळत आसा. ती काणी एका देशाची वा एकाच प्रदेशाची वा गांवची म्हणपाक शकना, ती सगळ्या जाती धर्मांनी तशेंच प्रतेक समाजांत आमकां सांपडटा.

लोककाणयचें सादरीकरण जाता तेन्ना तें दोन प्रकारांनी जाता. एक म्हळ्यार पद्यकाणी वा गीतकाणी. ही सादारणपणान व्हड आसता. ही सादर करपाचो एक अमुकच वेळ थारायल्लो आसता आनी ही एक विधी म्हणून सादर केल्ली पळोवपाक मेळटा. दुसरो प्रकार म्हळ्यार गद्यकाणी जी सादारणपणान आकारान बारीक आसता. गद्यकाणयेक पद्यकाणी जशी बंदना आसतात तशें नासता. गद्यकाणी कोणीय आनी केन्नाय सांगल्यार जाता.

2.14.3 लोकनाट्या

लोकनाट्य हो लोकवेदांतलो एक म्हत्वाचो असो प्रकार. लोकनाट्य हें लोकांनी सादर केल्लें नाट्य, आनी विशिश्ट समाजाचेंच लोक हें सादर करतात. लोकनाट्या थारावीक तिथीचेरूच वा उत्सवा वेळार सादर करतात. तशेंच लोकनाट्य हो

विधीचो एक भाग, म्हणून ताका विधीनाट्य लेगीत म्हणतात. लोकनाट्यांत सादर केल्ले प्रसंग हे परंपरेन चलत आयिल्ले आसातात. लोकनाट्यांत वास्तवताय आयिल्ली पळोवपाक मेळता. तशेंच तातूंत कल्पकतायेचो लेगीत आसपाव जाल्लो जाणवता. जशें तरेन लोकनाट्य हें विधीनाट्य म्हणून सादर करतात तशेंच ते मनोरंजना खातीर लेगीत सादर करताना पळोवपाक मेळटा. नाट्यांनी जीं गितां वा ‘म्हण्णी’ गायता ती मौखीक परंपरेन चलत आयल्या आनी ती प्रतेक वाठारांनी वेगवेगळी आसतात, तर कांय वाठारांनी समान आसता पूण गावपाची पद्दत वेगळे तरेन आसता.

लोकनाट्यांत वेगवेगळ्या कथांचें सादरीकरण जाता. ती कथा पुराण काळांतली आसता वा गांवच्या रचणुकेचेर आदारीत आसता. मिथककथा ह्यो कालांतरा प्रमाण आसतात. खास करून रामायण, महाभारत जांव हेर पुराण कथांतल्या पात्रांचो आसपाव जालो दिसता. लोकनाट्यांत देव, दैवत पात्रांचो आसपाव जाल्लो जसो पळोवपाक मेळटा. तशेंच समाजांतली कश्टकरी सामाजीक पात्रां पळोवपाक मेळटात. पात्रां लेगीत सादर करपी एका थारावीक घराण्यांतलोच आसता. लोकनाट्यांतलीं पात्रां वर्सान वर्स त्या एकाच घरांतल्या मनशान सादर करचीं पडटात. हो मान ताका पुर्वजा कडल्यान मेळ्ळिलो आसता. तशेंच पात्रां सादर करपी खास करून दादलेच आसता. बायलां खूब कमी प्रमाणात पळोवपाक

मेळटा आनी कांय कडेन तर बायलाचो आसपाव जायना. बायल पात्र लेगीत दादलेच सादर करतात .

लोकनाट्याचो मुखेल हेतू आनी उद्देश म्हळ्यार विधी. ह्या कारणाक लागून हें नाट्य सादर करपा खातीर एक खासा जागो आसता. त्या जाग्याक चवाटो वा मांड अशें म्हणटा. तशेंच एका अदृश्य शक्तीक होरावणी करप हो लेगीत लोकनाट्याचो एक उद्देश. जी शक्त दिश्टी पडना तिका खोशी वा तिचो वर्साचो मान म्हणून लोकनाट्याचें सादरीकरण करतात.

2.2 गोंयची लोकनाट्या

2.2.1 लोकनाट्यांची संकल्पना

लोकनाट्य लोकनृत्याचोच एक प्रकार. नृत्य, लोकनाट्याचो म्हत्वाचो असो घटक जावन आसा. लोकनाट्या मुद्दम जावन तयार केल्ले आसना. लोकनाट्य हें एका पिळगे कडल्यान दुसरे पिळगे कडेन परंपरागत आयिल्ले आसता. एका विशिश्ट समाजांत लोकनाट्य सादर करतात. तशेंच लोकनाट्यांतलीं गितां जांव जती लेगीत लोकांनीच स्वता तयार केल्ल्यो आसतात. लोकनाट्यांत विधी नाट्य आसता. लोकनाट्य सादर करपाचो मुखेल हेतू म्हळ्यार विधी आसतात. लोकनाट्याचें सादरीकरण अदृश्य शक्ती होरावपा खातीर जाता.

रामायण, महाभारत सारखिल्ल्यो महाकाव्यांतल्यो कथा आमकां लोकनाट्यांनी सादर केल्ल्यो पळोवपाक मेळटात. तशेंच हे भायर समाजांतलीं पात्रां सामाजीक, संस्कृतीक गजालींचेर प्रस्न घेवन मुखार येतात. लोकनाट्यांत लोकसंगीत, गीतां आनी नृत्य हांचो मेळ आसता. धोल, घुमट, म्हादाळें, झांज, कासाळें ह्या वाद्यांचो वापर करतात.

लोकनाट्यां एका थारावीक जाग्यार सादर करपाचीं आसता जी सुवात शुद्ध, स्वच्छ आनी स्वता देवा खातीर राखून दवरिल्ली आसता. ताका मांड वा चव्हाट लेगीत म्हणटा. गांवचे मुखेल घराणे / गांवकार कुटुंबांतलो मानेली ह्या लोकनाट्यांत मुखेल भुमीका / संवंग सादर करता. जाका मान दिल्लो आसतात तो मानेली. ताणेंच तें पात्र / संवंग सादर करचें पडटा. देवदेवतेंचे संवंग करपी व्यक्तिक प्रत्यक्ष देव मानपाची श्रध्दा आसा. लोकनाट्य हें फक्त मनोरंजन न्हय तर श्रद्धेन केल्ले आमकां पळोवपाक मेळटा.

2.2.2 लोकनाट्यांची व्याख्या

लोकनाट्याच्यो कांय व्याख्या मेळटात त्यो अशो

1. मधुकर वाकोडे

“लोकभाषेतून लोकजीवनाचे तथाकथित चित्रण करणारे नाट्य कृतीस लोकनाट्य संबोधले आहे.”

- वाकोडे, मधुकर. लोकथाटीच्या वहिवाटी स्वरूप प्रकाशन. औरंगाबाद २००५.
पान २७.

कोंकणी-

“लोकाजिणेचें चित्रण करून सादर करल्ल्या नाट्यकृतीक लोकनाट्य म्हणटा.”

2. पु. मा. कालभुत

“सामान्य जनांनी सामान्य जनांसाठी निर्माण केलेली लोककला म्हणजे लोकनाट्य”

- कालभुत, पु. मा. लोकनाट्य उद्गम आणि विकाल विजय प्रकाशन, नागपूर,
१९९९, पान ४.

3. “बहुजनांचे विषय घेऊन, बहुजनांच्या मनोविनोदनासाठी, बहुजनांतील काही कलावंतांनी सादर केलेले सहजसुलभ म्हणजे लोकनाट्य आहे.”

- जोशी, महादेवशास्त्री (संपा). भारतीय संस्कृतिकोश आठवा खंड, भारतीय संस्कृतिकोश मंडळ, पुणे १९७४, पाम ३९२.

4. सुधान जाधव

“लोकांनी लोकांसाठी जी रंगभूमी निर्माण केली ते लोकनाट्य आहे.”

- जाधव, सुधान, लोकनाट्य स्वरूप. सुलबा प्रकाशन, औरंगाबाद १९९२. पान ३७.

2.2.3 लोकनाट्यांची खाशेलपणा

- लोकनाट्यांत परंपरागत विधीनाट्य सादर करप ही म्हत्वाची कृती जावन आसा.
- लोकनाट्यांत देव दैवतांची सवंगां सादर करपी मनीस आसता तो एका घराण्याचो आसता तशेंच जेन्ना तो देवाची वेश- भुशा घेता तेन्ना ताका लोक देवा समान मानतात.
- विधी नाट्यांत खास करून धर्माचो प्रभाव पडिल्लो जाणवता.
- लोकनाट्याक समाजांत एक श्रध्देचं रूपान मानतात.
- लोकनाट्यान खास करून विधीक म्हत्व दिल्लें पळोवपाक मेळटात.

- लोकनाट्य मनोरंजना खातीर सादर करतात पूण मनोरंजनूच तांचो मूळ उद्देश नासता.
- लोकनाट्या सादर करपा फाटलें एक मूळ कारण म्हळ्यार देव वा अद्रुश्य शक्ती वाठारांत आसता तांची होरावणी करप आनी तांकां प्रसन्न करून गांवची, वाठाराची राखण करपा खातीर मागणी करप हो हेतू आसता.
- विधीनाट्य सादर करपी एक विशिश्ट घराणें वा कश्टकरी समाज आसता.
- तशेच पात्रां सादर करपी आसता तो मान वर्सान वर्स एकाच घरांतल्या मनशा कडेन आसता. देवा देवताचीं पात्रां गांवच्या मुखेल घराण्या कडेन आसता.
- लोकनाट्यांत बायलांचीं पात्रां दादल्यांनी सादर केल्ली पळोवपाक मेळटा. तशेंच पात्रां सादर करपी चड प्रमाणान दादलेच दिसता. बायलां हीं नाटकां सादर करतना खूप कमी दिसता.
- विधी नाट्य हें सादर करपी जागो आसता ताका चवाटो / मांड म्हणटा.
- लोकनाट्य तिथी प्रमाण सादर जाता. त्या त्या तिथी प्रमाण हें लोकनाट्य सादर करचेंच पडटा. देखीक: 'रणमालें' हें लोकनाट्य शिगम्याचा दिसांनी सादर करतात.
- मिथककथा वा (पुराणकथा) ह्यो लोकनाट्यांत सादर केल्ली पळोवपाक मेळटा.

- कांय फावटी मिथककथा गितांच्या माध्यमांतल्यान सादर करताना पळोवपाक मेळटा.
- लोकनाट्यांत भेस, रंगवण, वस्तू पारंपारीक आसतात.
- लोकवेदांतले कलाकार आपली रंगवण दुसऱ्या कडल्यान करून घेतात. ते स्वताची रंगवण स्वता करतात. तशेंच भाड्याचे कपडे हाडनात. ते एक तर आपूण हाडटा वा जायते फावटी देवाक जे आंगवणीचे जाव व्होंटयेक येता ते कपडे कलाकराक वापरचे पडटात.
- सादरीकरणा खातीर थारावीक येणावळ सांगिल्ली आसता.
- सुरवातीचे गणपतीचे सवंग विधी म्हण येता. सादर करपी देवाचीं रुपडीं धारण करतात.
- विधी नाट्य केले जाल्यार गांवचेर अरिष्ट येना अशी श्रध्दा आसा.
- सुत्रधार आसता तो कथानकाचेर नियंत्रण दवरता.

2.2.4 लोकनाट्यांचे प्रकार

गोंय ही कलावंताची भूंय. हांगा वेगवेगळ्या कलेचो आमकां आसवाद घेवपाक मेळटा. वेगवेगळ्या प्रकार भितर लोकनाट्य हो एक खूप म्हत्वाचो असो प्रकार

आमकां पळोवपाक मेळटा. वेगवेगळ्या वाठारांत, वेगवेगळे रितीन, वेगवेगळे तरेचीं लोकनाट्यां आमकां पळोवपाक मेळटा. जागोर, रणमाले, कालो आनी खेळ हे लोकनाट्याचे प्रकार पळोवपाक मेळटात.

2.2.4.1 कालो

गोंयांत हेर लोकनाट्या वरवी कालो लेगीत म्हत्वाचो लोकनाट्य मानतात. गांवच्या ग्रामदेवाच्या देवळा सामकार विशिश्ट तिथीर काल्याचें सादरीकरण जातात. वेगवेगळ्या वाठारांनी वेगवेगळ्या तरेन कालो सादर करतात. ‘बाळक्रीडा कालो’, ‘रात कालो’, ‘संकासुर’, ‘दशावतारी कालो’, म्हाडोळ गांवचो ‘चिंचुद्रया कालो’, सावई वेऱ्याचो ‘सख्याहरी कालो’, खांडोळाचो ‘कड्डांतलो कालो’ अशा वेगवेगळ्या वाठारांनी वेगवेगळ्या नांवांनी काल्याची वळख आसा. गोंयांत कालो उत्सव खास करून दोन दिस जाता. पयले दिसा रातचें काल्याचें सादरीकरण जाता आनी दुसऱ्या दिसा गोपाळकालो वा गवळणकालो जाता. ‘बाळक्रीडी कालो’ आनी ‘संकासुर’ वा ‘दशावतारी कालो’ हे दोन प्रकारचें काल्यांचें सादरीकरण जातात.

गांवांत वर्सान एकदा गांवांतल्या ग्रामदेवाचो वा देवीच्या उत्सवा वेळार ह्या काल्याचें सादरीकरण जातात. उत्सवा दिसा दिस भर देवाचें कार्य जाता आनी रातचें वेळार गांवचो भट हरदासाक कौल दिवन, टाळ आनी मृदंगाच्या तालार

काल्याची सुरवात करतात. सुरवातेक धुमाळीक नांवचे मुख वादन वाजयतात. गणपती सयत रिध्दी सिध्दी पयलें पात्र माचयेर येता. तांच्या वांगडा भट येता आनी गणपतीची पुजा करता. तांच्या उपरान कमराक मोराचें मोवळें बांदून शारदा, शंकर आनी हे पात्रां माचयेर येवन आपलें सादरीकरण करतात. आनी निमाणे कडेन ब्रम्हदेव, विष्णू आनी संकासुर येता. विष्णू संकासुराचो वद करता अशी कथा सादर करतात. काय गांवानी कालो सोपोवपाची पद्दत वेगळी आसता. कांय गांवानी निमाणे कडेन पुतळा आनी कृष्ण आयिल्लो दिश्टी पडटात.

गोंयांत गोपाळ कालो आशिल्ल्या वाठारांत रातचो कालो सोंपल्या उपरांत फांतोडेर गोपाळकालो सादर करता. गोपाळकाल्याक श्री कृष्णाच्या परक्रमांचें वर्णन करप जाता. आनी निमाणे कडेन बलराम प्रलंभासुराक मारता आनी देवळांत बांदिल्ली दही हंडी फोडून गोपाळकाल्याची सांगता जाता. फाटल्या कांय वर्सां सावन गोपाळकाल्याचे सादरीकरण काय कडेन जायना दही हंडी फोडपाची विधी गवळणकाल्याक सादर करप जाता.

गवळणकाल्याक कृष्ण कथा, गायन, नृत्याचो आसपाव जाता. ल्हान स्वरूपाचो हो कालो कृष्ण लिलांचेर आधारीत आसता. कृष्ण, राधा, यशोदा, गोप - गोपी

हांचें वर्णन गवळणकाल्यान जाता. तशेंच कृष्ण, राधा आनी गोप गवळणी हांच्या बालक्रीडाचेर आसता.

संकासुराचो कालो काणकोण म्हालांतल्या देवळांनी चड करून कार्तिक म्हयन्यन जाता. हेर काल्यांनी जसो हरीदास पयली येता तसोच ह्याय काल्यान येता. ताच्या सांगाताक दिवटेकार आसता. हरीदासाच्या फाटल्यान पखवाज वाजोवपी माचेर येतात आनी काल्याक सुरवात जाता. गणपती कुड्डमाची नांवाची विनोदी पात्रां, मागीर पुतना, संकासुर, विष्णू, मळणी संकासूर अशीं पात्रां माचयेर येतात. काणकोण म्हालांत गणपती वांगडा रिद्धी सिद्धा येनात.

2.2.4.2 रणमाले

'रणमाले' हो लोकनाट्याचो एक प्रकार. गांवांत जावपी वर्सुकी उत्सवांत 'रणमाले' सादर करतात. गोंयच्या सत्तरी तालुक्यांतल्या करंजोल, झरमे, मोर्ले, सलेली, होंडा, उस्ते, सिरसोदेसुर्ला आनी सांगे तालुक्यांतल्या भाटी-कुमारी ह्या गांवांनी 'रणमाले' ही वर्सुकी परंपरा म्हणून करतात. तशेंच सत्तरी आनी सांगे तालुक्यांक लागीं आशिल्ल्या कर्नाटक राज्याच्या शिमे वयल्या वाठारांतल्या आमगांव, कांकुंबी, गोल्यली, कुंडल, गवाली, देगांव, पस्तोली, मॅडिलकाथोली, केलोली आनी शिमे

वयल्या मंगेली, तेर्वण-मेधे, हेवाले, पटये, कोलीक ह्या गांवांनी महाराष्ट्र राज्यांतलो प्रदेश 'रणमाले' हें लोकनाट्य सादर करतात. अशे तरेन 'रणमाले' हें लोकनाट्य गोंयांतच न्हय, तर गोंयाक लागीं आशिल्ल्या कर्नाटक आनी महाराष्ट्र राज्यांच्या शिमे वयल्या वाठारांनीय दिसता.

रणमाले हाका वेगवेगळ्या वाठारानी वेगवेगळे नांवानी वळखतात. झरमे गांवांतल्या सत्तरी तालुक्यांतल्या करंजोलाक हांगां 'रणमाला' हें नांवान वळखतात. तशेंच घाटाच्या माथ्यार आशिल्ल्या सुरला गांवांत सलेली, होंडा, उस्ते, मोरले, सिरसोडे ह्या गांवांक 'रणमाळव' 'रणमाले' अशें म्हण्टात. सांगे तालुक्यांतल्या भाटी-कुमारी हांगा 'राणामालें' हें नांव मेळटात. 'रणमाले' विशीं 'रणमालें', 'रणमाला', 'रंगबाला', 'रंगमाल', वा 'राममाला' अशीं जायतीं नांवां आसा तरी हें लोकनाट्य एक सादरीकरण कला प्रकार आसून ताका 'रणमाले' अशें म्हण्टात.

2.2.4.3 जागर

गोंयांत जागर हो लोकनाट्याचो प्रकार वेगवेगळे तरेन विशिश्ट समाजाचें लोक सादर करता. ज्या ज्या समाजाचे लोक जो जागर सादर त्या समाजा वरवीं ताका त्या त्या नांवान पळोवपाक मेळटा. देखीक:- गावडा समाजाचे लोक जो जागर सादर करता ताका 'गावडा जागर' ह्या नांवान वळखता. ह्याच तरेन पेरणी समाजांत

सादर करपी जागर 'पेरणी जागर'. क्रिस्ती समाजांत सादर करपी 'क्रिस्ती जागर' आनी क्रिस्तांव आनी हिंदू समाजाचें लोक जागर सादर करता ताका त्या वाठाराच्या नांवान वळखता म्हळ्यार 'शिवोलेचो जागर'.

2.2.4.4 खेळ

खेळ हें संस्कृत उतर. लोकवेदांत खेळ म्हळ्यार एक कथा. खेळाक संगीत लोकांखेळ वा जमनी वयलो खेळ ह्या नांवांन वळखतात. हे कथेक लागू जातात तसलींच आठ-धा कांतारां आनी संवाद आसतात. एके कथेचे सादरीकणाक 'पार्त' अशें म्हणटात. तीन पार्ती मेळून एक पुराय खेळ रचून येता. आदीं खेळ हे जमनीर जाताले. 1956 वर्सा साकून खेळ माचयेर पावले. कालांतरान संगिताचो दर्जो खेळांतल्यान वाडलो, माची सजावटीचेर भर पडलो, बिजलेचो प्रभाव वाडलो. बी. जेरी फेर्नादीस हाणें हे माचयेर सादर केल्या खेळाक 'खेळ-तियात्र' अशें नांव दिलें. जागर हो लोकनाट्य प्रकार. हिंदू तशेंच क्रिस्तांव भाव सादर करताले जाल्यार खेळ हो प्रकार फक्त क्रिस्तांव भाव खेळयताले. जागर हो गोंयच्या उत्तर वाठारांत नांवलौकीकाक पाविल्लो जाल्यार खेळ हो दक्षिण वाठारांत नांवलौकीक आसलो. जागर निर्मिती चड शिक्षीत आसनासले वा केन्ना केन्नाय अशिक्षीत आसताले. खेळा बाबतींत चड करून शिक्षीत मनीस नवे नवे प्रयोग करताले. ह्या दोनूय लोकनाट्य प्रकारां वरवीं समेस्त लोकांचें मनरिजवण जातालें.

एक खेळ म्हळ्यार तीन पार्ती. खेळ बरोवपाची चाल नासली. तिनूय पार्तिचीं कांतारां आनी हिमणो (Opening Chorus) बरोवपाकूच पडटालो. निवळ अक्षरान बरोवन सेंसुरा खात्याच्या मुखेल कचेरेंत व्हरून दिवपाक जाय आसलें. ही कचेरी पणजे शारांत इदालसांव (Idalcao) पालासींत आसली. खेळ खास करून साश्ट वाठारांत जाताले. साश्ट वाठारा साकून पणजे शारांत पावपाक नाका पुरो जातालें. आतां भशेन तेन्नाच्या काळार येरादारी वा वाहनाची वेवस्था नासली. पयली पावट मारता तेन्ना सगळी बरपावळ दिवप आसतालें. 10 ते 12 दिसांनी परवानगी मेळ्ळ्या काय ना तें पळोवपाक वचपाक पडटालें.

आदि खेळ हो लोकनाट्य प्रकार क्रिस्तांव समाजान घोळणुकेंत आशिल्लो. परबा वेळार खेळ करताले. तातूंत विशय वर्सान वर्स तोच आसतालो. ताका लागून गितांय तीच आसतालीं. आतां खेळ जायना. पूण तातूंतलीं गितां गांवचे खेळे इत्रुजाच्या मेळाक गायतात.

प्रकरण 3. जागर

3.1 जागराची संकल्पना

जागर हो पुराय रात जागून सादर करतात. देवाचें नामस्मरण करप तशेंच मनोरंजन करपी लोककलेचो धर्मीक लोकनाट्याचो हो प्रकार. जागर ह्या लोकनाट्य प्रकारांत शेंकड्यांनी वर्साचें दायज लिपल्लें आसा. गोंयात गांव आनी गांवकार हांची कसल्या अरिश्टा सावन, भुतां खेता सावन राखण जावची म्हूण थळाव्या देवतांक प्रसन्न आनी जागरूक दवरचें खातीर दर वर्सा जागराचें सादरीकरण करपाची चाल आसा. गोंयच्या जागरांत धर्तरेचें उत्पत्तीचें गुपीत कितें आसा ते जाणवता. तशेंच गोंयच्या जागरांत थळाव्या खाशेलपणाचेर लक्ष आशिल्ले जाणवतात. गोंयच्या इतिहासांत ज्यो म्हत्वाच्यो घडणुको घडल्यो, तांचो थोंडो भोव प्रभाव गोंयच्या जागराचेर पडिल्लो पळोवपाक मेळटात.

3.1.2 जागराचो इतिहास

जागराची सुरवात अदमासा १३७७ वर्सा जावक जाय अशें म्हणटात पूण ह्या विधानाचो लेखीत पुरावो आमकां मेळना अशें महेश गांवडे हांणी मुलाखती वेळार सागले. पुतुर्गेज गोंयांत येवच्या आदी जागर गोंयात जातालो. जेन्ना पुतुर्गेज गोंयांत आयल्या उपरांत तांच्यानी धर्मांतरणाक सुरवात केल्ली. त्या वेळार पुतुर्गेजांनी गोंयांत जावपी हिंदू धर्माच्यो

दर एक परबो, उत्सव करपाक बंदी हाडली. क्रिस्तांव समाजाच्या लोकांक ताच्या सण-परबो करपाक मेळटाल्यो. पूण हिंदू समाजाक कसलीच मान्यताय नासली, कसल्योच रिती तें करपाक दिना जाल्ले. पूण जेन्ना पुतुर्गेज सरकारान गोंयांत पूल बांदपाक सुरवात केल्ली तेन्ना आमच्या जाणटे, पुतुर्गेज सरकाराक, पूल बांदपाक दिना जाले, पूल बांदपाक दिवपा जाय जाल्यार हिंदूक जागर करपाक दियात अशी अट तांच्या मुखार घातली, आनी तामण पत्राचेर कोत्रावन घेतलें.

जागराची सुरवात गोंयांत सगळ्याक वांगडाच जावना. कोणी तरी खंय तरी जागरची सुरवात केल्या आसतली आनी तांचे पळोवन आनी खंय तरी सुरु केला आसपाक जाय. अशे तरेन जागराची परत सुरवात गोंयांत जाल्या आसतली.

3.1.4 जागराचे प्रकार

जागर विंगड-विंगड प्रकाराचे आसले तरी तांचे मूळ प्रकार दोनूच आसात.

- कुडीत संचारिल्ल्या मनशांक बरो दिसचो म्हूण केल्लो जागर
- सादारण मनशाच्या बरेपणा खातीर केल्लो जागर.

जागराची सादारण पद्दत अशी आसता; एकाद्रो मनीस दुयेंत पडटकच घरांतली जाण्टी बायल आपले कुलदेवते मुखार बसता. तिचे फुडे एका कुडक्यांत थोडे तादूंळ आनी पयशे घालून ताची पुडी आंगांत संचारिल्ल्या मनशा भोंवतणच्यान करतलो, अशी आंगवण करतात, फुडे तो मनीस बरो जातकच देवळांत घरांत जागर करतात. हाका 'आगवणीचो जागर' म्हणटात. दुसरो जागर देवळांत करतात. दिवली पेटयत, धोल वाजयत देवाची तोखणाय व्हडा-व्हडान गायतात. कांय लोकांच्या कुडिंनी देवाचो संचार जाता आनी ते नाचूंक लागतात. अश्या अवसर आयिल्ल्या मनशांक थोडे नाचयतात, तांकां 'जागरी' म्हण्टात. कांय कडेन जागर जावपी सुवात शेण काडून निवळ करतात. 'जागरी' देव देवतांची कथा सांगपी गीतां गायतात आनी ह्याच गीतांतल्यान नाचपी आपले हावभाव तोंडांतल्यान उक्तायतात. अशे हे रातभर एक, तीन वा सात दीस लेगीत चालू आसता. गोंयात जागराचे ३ प्रकार आसात.

3.1.4.1 गावडा जागर

गोंयात गावडा समाज वर्सान वर्स जागर एक विधीनाट्य म्हणून सादर करतात. जागर लोकनाट्य परंपारीक पध्दतीन एप्रिल ते मे म्हयन्यांत सादर करतात. पुर्वजांनी राखून दवरिल्ल्या एका पवित्र सुवातेर जाका मांड म्हणटा थंय जागराचें सादरीकरण जाता. गोंयान

प्रियोळ, वेलिंग, कुंकळे, चिंबल, पिजगाळ, खेडे, कुडका, पाळे, शिरदोन, करमळी, ओडशेल, नावशी, धुळापेर खोर्ली अशा जायत्या सुवातींनी गावडा जागराचे सादरीकरण परंपरागत जाता. जागर सादर करपी कश्ट करी समाज आपली शेतांतली सगळीं कामां जाल्या उपरान मळणी जाल्या उपरान करता. हो कश्टकरी समाज सैमाक आपलो देव मानता. सैमाची राखण करपाक आनी देव देवतांक प्रसन्न करपाक जागराचें सादरीकरण करता. एप्रिल ते मे म्हयन्यांतल्या एका ठारावीक दिसा जागर जाता. जागराची सुरवात जावचे पयली १०-१५ दिस पयली तालीम मांडार करतात. तालमीचो आनी जागराचो दोन वेगवेगळे मांड आसता. काय कडेन ह्या तालमीच्या मांडाक 'जल्मीचो मांड' म्हणटात. गावच्या जल्म्याच्या घरा मुखार जागराची तालीम जाता. जागरा दिसा रातची तालमीच्या मांडार गाराणे वा सांगणे घालून, दिवली पेटोवन नमनाची टाळ मारून परंपारीक वाद्यच्या तालार गायन करीत जागराच्या मूळ स्थळार सगळे जाण येता. तालमेच्या मांडा वयल्यान दिवली मूळ जागराच्या मांडार हाडटा. मांडार नाल आनी विडो दवरता. जागरांत वापरपी वाद्यांची पुजा करप जाता आनी उपरान नमनाक सुरवात जाता. प्रत्येक वाठारांनी नमनाचे बोल आनी नमन घालपाची शैली वेगळे तरेन आसता. गावडा जागरांत नमन घालता आसतना गणपतीक नमन घालप जाता पूण ह्या समाजांत केल्ल्या खंयच्याच जागरांत गणपतीचे सवंग मांडार अयिल्ले दिश्टी पडना. जागरांत वेगवेगळी सवंगा येता पूण ताची सरळ अशी कथा नासता. वेगवेगळ्या विशयाचेर सवंगा मांडार येवन आपले सादरीकरण

करता. प्रत्येक गांवान परंपरागत खंयचे सवंग केन्ना सादर करपाचे वा कोणी सादर करपाचे हे प्रत्येक गांवच्या जागराचे वैशिष्ट जावन आसा.

जागरांत येवपी सवंगा प्रत्येक गांवांनी वेगळी आसातात पूण कांय सुवातेर निखदार, थोटे, पार्वती हे दाडला नाचपी सवंगां समान आसू येतात. गांवडा जागरांत बायलेचीं सवंगां लेगीत गावडा जागरांत खास करून दादलेच मांडार नाचतना दिष्टी पडटात.

3.1.4.2 पेरणी जागर

गोंयांत जागराचे प्रकार पळयले जाल्यार पेरणी जागर हो खूब पोरनो लोकनाट्याचो प्रकार. पेरणी जागर हो पेरणी समजाच्या लोकांनी सादर केल्लो जागर. ते खातीर ताका पेरणी जागर ह्या नांवान वळखता.

गोंयच्या वेगवेगळ्या वाठारांनी वर्सान वर्स विधी उत्सव म्हणून सादर करता. जोण्या तालुक्यांतल्यान वाघुर्मे गांव, केप्या तालुक्यांतलो मळकर्णे आनी काणकोण तालुक्यांतलें पैंगीण, लोलये आनी खरगाळी गांवांनी पेरणी जागर सादर करतात. पेरणी ह्या जागराची सुरवात जावच्या पयलीं जागराक वापरपी मुखावट्याची विधी पुर्वक पुजा करतात उपरांत जागर सादर करपी कलाकार आपली रंगवण आनी वेशभुशा करून घेतात. पेरणी जागरांत जो मुखेली आसता ताका "जागर पेरणी" म्हणटा. जागराचो मुखेली झांज घेवन मांडार येता

आनी ताचे वांगडी ढोल घेवन येता. मांडार येवन देवाक दिवली लावन तिका पिटकोळ्यांचो, रानांतल्या फुलांचो हार घालता.

पेरणी जागराची सुरवात नमनान जात. "पयलें नमन करु सरस्वती माते, सरस्वती शारदा आली माया खेळती खेळी रे खेळी जोगीण नाथा, सरस्वती शारदा रंगी आली माया".

अशे तरेन नमन घालून पेरणी जागराची सुरवात जाता. काणकोणच्या पैणीण गांवान श्री वेताळ देवाच्या गड्याच्या जात्रेची सुरवात पेरणी जागरांतल्यान जाता. पेरणी जागरांत "पयली गणपती येता, त्या उपरांत सरस्वती, आनी शंकर येता. महादेव कमराक लिंग बांदून नाचपाक येता. हांगा गणपतीची पूजा जायना जाल्यार शंकराची पुजा जाता. उपरांत माधु किटू या राक्षसा बरोबरच जालिमन नांवाचो राक्षस येता. ह्या राक्षसाक मारपा खातीर देवी येता. सगळीं सवंगां दादलेच करतात. पैणीण हांगा दैत्याक मारपाक देवी येता जाल्यार कांय कडेन म्हातारी वा राक्षसाक मारपाक मत्स्यावताराक उलो मारप जाता.

पेरणी जागरांत सगळ्यांक म्हत्वाचें आनी खाशेलें पात्र म्हळ्यार म्हातारेचें. हें पात्र विनोदी आसता. एक दादलो म्हातारीचे सवंग घेवन येता. मांडार येता आसतना ताच्या तोंडार म्हातारेचे लाकडी मुखोवटे आसता आनी हातीन एक बडी. हे म्हातारेचो खेळ जाल्या उपरांत समाजांतलीं पात्रां येतात. सौदागर, पठाण, माले, पाहुणा, कृष्ण बालकां वांगडा पुतना, महादेव, मोनो, चेंडुलो, न्हवतो, धुवतो, धसाधनी, मुंडो, दोन बायलां अशें तरेचीं

पात्रां मुखवटी घालून मांडार येता. उपरांत दोन राक्षस येता आनी विष्णू येवन त्या राक्षसाक मारता. आनी निमाणे कडेन घोडो वा वाद्द्यांची सोंगा पेरणी जागरांत सादर जाता. जागर सोंपता सोंपता जो जागराचो मुखेली आसता "जागर पेरणी" तो त्या पिटकोळींच्या फुलांची माळ आपल्या गळ्यांत घालता आनी पेरणी जागराची सांगत जाता.

व्हडा उमेदीन सादर जावपी पेरणी जागर आयज फक्त एक विधी म्हणून थोड्याच वेळा खातीर सादर करता.

3.1.4.3 शिवोलचो जागर

शिवोलेच्या जागराची खाशेलताय म्हळ्यार हिंदू आनी क्रिस्तांव धर्माच्या लोका मदलो एकवट दिसून येता. हिंदू लोक जागेश्वराक वात पेटयतात आनी क्रिस्तांव मेणवाती पेटयतात. जागराची सुरवात नमनान जाता. ह्या नमनान लेगीत एक वेगळेपण जाणवता ते म्हळ्यार ह्या नमनाक सगळ्या धर्मांतलें देव एकुच आनी देवाचीं रुपां खूब आसा अशे तरेचे संदेश दिवपी ते नमन जाणवतात. ह्या जागरांत हिंदू तशेंच क्रिस्तांव लोक सवंगां सादर करतात. आदल्या काळा पासून चलत आशिल्ली परंपरा घराण्या घराण्यांतली सवंगा करतात.

ह्या जागरांत पयले सवंग येता तें 'भरभरयाचे', 'भरभर' हे सवंग पुरुशाचें. तें फर्नाडीस घराण्याचों एक व्यक्ती हे सवंग सादर करता. उपरांत 'सईद' हें परेरा घराण्यांतले, फिरंगीराजा

हें डिसौजा, माळनी शिरोडकर घराण्यांतले लोक सादर करतात. घरघड्यो हे सवंग जाल्या शिवाय शिम पार करप ना असो संकेत आसा. हें जाल्या उपरांत तियात्र सादर जाता.

3.1.4.4 क्रिस्ताव जागर

जसो गांवडा समजान जागराचें सादरीकरण करता तशेंच क्रिस्तांव धर्मान आशिल्ले गावडा समाजांतले लोक लेगीत जागर सादर करता. हो जागर मूळ हिंदू जागरा कडेन लागींचो आशिल्लो जाणवता. बाटाबाटीच्या वेळार मूळ हिंदू गावडा आशिल्ले लोक क्रिस्तांवा जालें पूण नांवान क्रिस्तावा जाले.

फेब्रुवारी म्हयन्यांत एक विधी म्हणून ठारावीक मांडार जागराचें सादरीकरण जाता. जागराची सुरवात नमनान जाता. तें अशें आसता, ‘जय नमन सालवादोरा, नमन मरियेच्या कुंवरा, कृपानि’.

ह्या जागरांत ‘भैरभैरय्या फिरंगीराजा’ अशें सवंग येता. जागरांत ‘तुरमटी’ हें म्हत्वाचे सवंग. क्रिस्ती जागरांत सात-आठ तुरमटी आसता. एक आगळी वेगळी ताची रंगवण आसता. ह्या जागरांत सरळ अशें कथानक आसता. जगरांत सादर जावपी विशय समाजांतलेच आसतात. आनी तेच खातीर प्रत्येक सवंग आपले आपल्या सवंगां प्रमाण राख अशीं भुमीका निभयता. जागरांत गायल्ल्या गितांक ‘कांतारा’ म्हणटा. ह्या जागरांत घुमट, म्हादाळे, झांज ह्या वाद्द्यांचो वापर करून कातार म्हणप जाता. जशें हिंदू जागरांत मांड

आसता त्याच स्वरूपाचो मांड क्रिस्तांव जागरांत आसता. आनी बायलांचे सवंग लेगीत दादलेच करताना जाणवता.

अंत्रुज म्हालातलो जागर

4.1 वर्णन आनी विश्लेशण

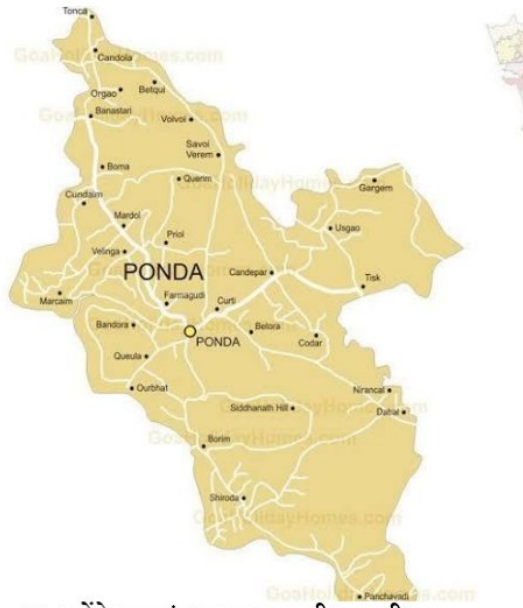
गोंयच्या संस्कृतायेचेर जेन्ना लक्ष मारतात तेन्ना गोंयच्या गावडा समाजाच्या गावडा जागराचो उल्लेख जाता. जागरांत पौराणीक तशेंच इतिहासीक घडणुकांचेर आदारीत कथांचें सादरीकरण जाता. एके पिळगे कडल्यान दुसरे पिळगे मेरेन ही परंपरा मौखीक स्वरुपांतल्यान चलत आयल्या. जागर पुराय रात भर जागून सादरीकरण जाता.

जागराच्या दिसांनी गावडा समाजाच्या लोकांच्या दारांन जल्मी ह्या नांवान दिवली पेटयतात. आनी सगळे गडे जागर सादर करता ते सुवातेर वतात. जागराचें सादरीकरण जाता ते सुवातेक मांड म्हणटात. जागराची सुरवात सुमार सांजे वेळाचेर जाता आनी फांतोड मेरेन चालूच आसता. सादरीकरण जाता तेन्ना जे वाद्या वाजोवपी आसतात तांकां 'माणेली' म्हणटात.

जागराची सुरवात नमनांतल्यान जाता. नमनांतल्यान वाठारांतल्या सगळ्या देव देवतांक, जाग्याच्या जाग्याकाराक होरावणी घालप जाता. खास करून मांडाचो गुरू जो राखणदार आसता ताचे कडल्यान आशिर्वाद घेवपा खातीर नमन घालप जाता. जागरांत आदीं काळार कमीत कमी 40-50 सवंगां मांडार चडटालीं ह्या भायर 100 वयर सवंगां आसात. सादरीकरणा वेळार कमीत कमी 100 लोकांची गरज पडटा ते भायर वाद्यां वाजोवपाक आनी हेर गजाली सांबाळपाक आनीक 100 वयर लोकांची गरज आसता.

गावडा जागरांत अजून मेरेन बायल मनीस केन्नाच नाचलीना. बायल पात्र जे जागरांत आसतात ते बायलेचें सवंग लेगीत दादलेच सादर करतात. जागर धार्मीक आनी संस्कृतीचो एक म्हत्वाचो भाग जावन आसा. पौराणीक कथा सागप, तशेंच भक्ती गीतांचो आस्पाव जागरांत जाता. प्रत्येक पात्र आपलें आपलें सवंग पुराय भक्तीन आनी आपल्या सवंगा विशीं आदर दवरून सादर करता. जागरांत नाचपाची तरा अशी आसा. परंपारीक माची, लोकसंगीत आनी लोकसंस्कृतायेच्या वेगवेगळ्या आंगाचें दर्शन घडटा.

फाटल्या कांय वर्सा फाटी जागरांत नाचपाक जाव सादरीकरण करपाक त्या समाजाचे लोक फाटीं रावताले, खास करून तरनाटे. पूण सुमार 10-15 वर्सा सावन जागराची उदरगत जायत आसा. वेगवेगळ्या इतिहासीक आनी संस्कृतीच्या मळार वेगवेगळ्या उपक्रमातल्यान आधुनीक काळांतल्या तरनाट्याचेर बरो प्रभाव पडला आनी भुरग्यांच्या मनांत एक नवी उर्बा निर्माण जाल्ली पळोवपाक मेळटा.

4.1: फोंडे म्हालांत जागर जावपी सुवाती

4.1.1:- जागराचा मांडावयली दिवली

रेखाचित्र 4.4.2 जागरांतली वाद्या

4.2 आप्याव्हाळ प्रियोळ

4.2.1 सादरीकरण

आप्याव्हाळ, प्रियोळ ह्या गांवान जागराची सुरवात जावचे पयली जागरांत नाचपी गडे तालमेक म्हळ्यार येसायेक सुरवात करतात. सुमार 8 ते 10 दिस येसाय चलता. ज्या वेळार येसायक सुरवात जाता ताचे पयली जागरांत वापरपी सगळ्या वाद्यांचीं तशेंच जागरांतल्या गड्याच्या कपड्यांची वा हेर गजाली ज्यो जागरांत वापरतले ताची पुजा जाता. तशेंच येसाय करता ते सुवातेर म्हळ्यार मांडार दिवली पेटोवन जागरांतलीं नमना म्हणटात आनी वाठारातल्या सगळ्या देव देवताक जागयतात. गावांन जागर सादरीकरणाचे एक दिस पयली 'गेराय येसाय' जाता म्हणजेच रंगीत तालीम.

मे म्हयन्याच्या पयल्या शेनवार आप्याव्हाळ प्रियेळ गावांत जागर जाता. जागरा दिसा सगळे गांवचे लोक तशेंच जागरांत नाचपी गडे एकठांय मांडार येतात. उपरांत देवळांत देवाचें कार्य करतात. जागराची सुरवात नमनान जाता. “पयले नमन धर्तरे मातेक” ह्या उतरांनी जागराची सुरवात जाता. ही सृश्ट जाणी निर्माण केल्ली तांकां पयलें नमन घालतात. तांचें दुसरें नमन जाग्याच्या देवाक, जळत्या दिपकाक, सातेरी मातेक अशें तरेन नमन घालतात. आतां काळातरान राम, कृष्णा सारक्या देवाची तशेंच ज्या ज्या देवांची देवळा वाठारांत बांदिल्लीं आसात त्या त्या देवाक नमन घालपाक लागल्यात. हे पयली देवाक नमन घाल्ले चड प्रमाणात गावांत मेळनासले. नमन जाल्या उपरांत जे जागरांत पयलें सवंग येता तें देवाचें ‘लवाचे सवंग’. हे लवाचे सवंग येता ताका मांडा गुरूचे सवंग अशें त्या गांवचे लोक मानतात.

"आधी वन नमन करू रे बाप्पा सुवारता ॥ आधी वन नमन करू रे श्री गणेशा॥

आधी नमन करू रे धर्तरे माते ॥ आधी नमन करू रे जळत्या दिपाक॥

आधी नमन करू रे मांडा गुरू॥ आधी नमन करू रे मांडा भूता

आधी नमन करू रे मांडा देवचारा॥ आधी नमन करू रे वनदेवते माते॥

आधी नमन करू रे मस्ती देवचारा॥ आधी नमन करू रे जल्मो पुरुषा देवी

आधी नमन करू रे बसलेले शोभ”.

अशें करुन सगळ्यां देवाक तशेंच सगळ्या जाग्याकाराक होरायतात. नमन जाल्या उपरान एक एक सवंग मांडार येवन सादरीकरण करता. मांडार येवपी दर एक सवंग समाजांतलेच आसता. प्रत्येक सवंगा आपआपली एक काणी/कथा घेवन ते सादर करता, आपलो सारांश आसता तो सांगता, आपूण कोण, कित्याक आयला, आपूण कितें करता, खंयचान आयला तें सांगता. पात्र आपल्या फाटल्यान आसली कथा सांगता, प्रतेक सवंग वेगवेगळी कथा घेवन येता. हीं सवंगां शेंकड्यानी वर्सां आदीं आसलीं तींच सवंगा आमका मांडार पळोवपाक मेळटात. प्रत्येक पात्राचो एक ईतूमेत आसता ते प्रमाण तीं पात्रां वेगवेगळी कथा घेवन येता. पात्रांय वेग वेगळीं आसतात. कोण घाटा वयल्यान येता, कोण घाट चडोन येता, कोण कणकोणच्यान येता. ताका येतना कसलो त्रास जाल्ले, वयता तेन्ना कशें गेल्ले हाचो सारांश तीं पात्रां सांगता. काळाक लागून पात्रांनी बदल जाल्लो आतां पळोवपाक मेळटा. कांय सवंगा आतां सादर केल्ली दिसानात तर कांय नवीं सवंगां आमकां मांडार आयिल्लीं दिसतात. मांडार अशीं सवंगा येतात जीं सवंगां समाजाक मानवता आनी जर तीं तांकां मानवलीं जाल्यार काळांतरान तीं चलत रावतात. हेच तरेन जायतीं पात्रां आमकां पळोवपाक मेळटा. आनी निमाणे कडेन एक कथा अशी आसता की एका चेडवाचें लग्न थरला आनी तो न्हवरो सगळी तयारी करून येता पूण व्हंकल लग्नाक पावना, व्हंकलेचो बापूय भायर पडटा. लग्न तशेंच उरतात. हीच कथा वर्सान वर्स अशीच अदींच उरता. हेंच लग्न पुराय करपाक लागून जागराची पुराय प्रक्रीया आप्याव्हळ प्रियोळ गांवान करतात.

4.2.2 पात्रां / संवगां

नमन जाल्या उपरांत संवगां येतांत तीं अशीं

- गैरम – हें एक बायलेचें संवंग. ती घरांतल्यान भायर सरता तेन्ना तिचेर कसले प्रसंग येतात ते तीं सांगतात.
- मोर – मोर हें संवंग मोरांचीं पाखां लावन हें येता. मोर हो आपल्याक जाय तसो आपल्याक जाय थंय तो नाचता.
- धने , मालोणे आनी माळे - एक दादल्याचें संवंग आनी दोन बायलाची संवंगा. धने आनी मालोणे ह्यो भयणीं. त्यो सकाळी उठोन किते वावर करता ते त्यो सांगतात.
- म्हार, म्हारालो पूत, म्हारीण :- पयली मांडार म्हार येता आनी ताच्या उपरांत ताचो पूत येता. म्हार आपल्या मनांत जें आसा तें सांगता.
- मायामयन्या – हे संवंग मे म्हयन्याचे कशें स्वताक सादर करता. मे म्हयन्यान किते करता आनी खास करून शेंताची कापणी करतात ताच्या विशीं सांगतात.

- शिरगीण – एक क्रिस्तांव समाजांतली चली. ते आपूण कशें आयला आनी येता आसतना ताचें बरोबर किते घडल्ले तें ते सांगता.
- घराशीर – जशें मांडार सवंग येतात तशीं तशीं ह्या घराशीराची भुमीका आसता. वेगवेगळ्या सवंगा वांगडा तो मांडार येता. दोन- तीन तरानी तो आपले सवंग सादर करतात. गावांन एकादो चुळको वा चाडयो करपी मनीस आसता तशें तरेन वेगवेगळ्या सवंगा वांगडा भुमीका करतात. हांगा पयली फवटी तो शिरगीणी आसता तेन्ना तुरमुटी घालुन येता आनी शिरगीण्याची फकाणा करता.
- शिरगीणीचे दोग जाण भाव – ते दोगूय शिरगीणीच्या उल्याक येतात. घराशीर शिरगीणीची फकाणा मारता म्हणून त्या घराशीराक हें दोगूय व्हरतात. आनी शिरगीणेक वाचयतात अशें तरेन ताची काणी मांडार सादर जाता.
- निकंडार – जागरातले एक मुखेल सवंग म्हळ्यार निकंडार. निकंडार हो गांवचो मुखेली. गावांन किते चलता, किते करप तें सगळें सामाळपी. हे सवंग पायाक दाडला बांदून मांडार येतात.
- पारपती – हें सवंग गांवचा लोकाचें पयशें एकठाय करपी. तो वसूल्ली कर आसतात ते तो कर चार पटिनी वसूल करता. हें सवंग पायाक दाडला बांदून मांडार येतात.

- दोकोमोडो – हें सवंग एका पायाक दाडला बांदून मांडार येतात. तो एका पायन थोंटो आनी तेका आदाराची गरज आसा अशें तरेचो सुर ताच्या सदरीकरणातल्यान दिश्टी पडटा.
- मनाभायणी – ह्यो दोंग भयणी. आपल्या घरांतल्यान भायर सरता. तांचे लग्न थारता. ताची सोंयरीक कोणे केली, कोणी मोडली, कित्याक मोडली ते सांगता.
- नवरो , धेडो – मनाभायणी कडेन लग्न करपाक आयले सवंग . आनी ह्या नवऱ्या वांगडा धेडो आयलो आसता.
- नातूक – हे समाजांतलेच एक दादल्याचे सवंग. तो आपल्याक सोपन पडले तीच्या विशीं सांगता.
- दुलो चेडो – हे एक समाजांतल्या दादल्याचें सवंग. तो आपूण कोण आनी किते तें तो सांगता.
- पालण्याचो भुरगो – पालणो नावाचो एक समाजांतल्या मनशाचो हो नातू. आनी आपूण ताचो नातू माहणून सगळे ताका बरें वळखता अशें तो सांगता.
- तेंडली – हे सवंग जागरांतले सगळ्यांत सुंदर सवंग. ते जितली रंगवण करता तितली कोणूच करीना. तेंडली हे एक बायलेचे सवंग. अप्सरा आशिल्ले वरी हे सवंगाचे भेस आसतात. ती एक मळें करपी बायल.

- तेंडले दादलो – हे सवंग तेंडल्याक आपल्या वांगडा लग्न जा म्हणून मागणी घालता. आनी ती ना म्हणटा म्हणून तो तिका तोंड मारता.
- पोपट – समाजांतल्या दादल्याचे एक सवंग.
- तेंडले भयण – तेंडलेंचा भयणीचें हे सवंग. आपली भयण मळ्यातल्यान अजून घरा पवुना म्हणून ताका सोदता.
- साडू, येसू, जानू – समाजांतल्या दादल्या मनशाची सवंगा.
- स्वरूपासुंदर – हे सवंग एका राजाली चली आनी तिका लग्न जावपा खातीर सौरिगत सोदता.
- विनो – हे एक दादव्याचे सवंग. तो आपल्या गोरवाक सोदपाक येता.
- स्वरूपासुंदर दादलो – एका राजाल्या कुवराचें सवंग.
- घराशीर – घराशीर जागरीची सुतरा सामळपी आसतात ताचें वरी आसता. जशी सवंगां माडार येता तसो तो आपले सवंग बदलता. गांवंतल्यो चाडयो कशेंच चुळक्यापणाचे ताचें सवंग आसा. आपूण कितलो फामाद तें तो माडार येवन सागता.
- चानी – चिचेंचा झाडार रावपी चानयेंचे हें सवंग.
- चानयेदादलो – चानयेचा घोवचें सवंग.

- कातार – संवसारांत नवें विशय कसे चालू आसा जाल्यार ते विशय घेवन हे
सवंग मांडीर येता. राजकारणी, समाज कार्य विशींचें विशय मुखार हाडटा.
- श्रावणबाळ – पुराण कथींतले श्रीवणबाळाचें सवंग.
- दशरथ – पुराण कथांतले दशरताचें सवंग.
- भायल्यादेशा – हे सवंग आपूण भायल्या देशांतल्यान आयला म्हणून सांगता.
आनी तो एका झाडीचो संदर्भ घेवन एका चलये विशीं सांगपाक सोंदता.
- मडवळ – मडवळ हे समाजांतलेच सवंग. मडवळ म्हळ्यार जे लोक कपडे
दुवपाचें काम करतात तें.
- बार्क – हे सवंग एका दादल्याचें आनी तो स्वताक खुप फामाद म्हणून सांगता.
- राजा – एका राजाचें सवंग. तो आपुण कोण आनी खयचो ते सांगता.
- चोर – हें चोराचें सवंग. ते काय वेळार एका परस चड चोर मांडार येता. ते
सांगता की ते रानातलें चोर म्हणून.
- कलावत – हें एके बायलेचें सवंग. ते नाचपाचें काम करता म्हणून ताका कलावत
म्हणटा.
- फुलकार – एक फामाद फुल्लकाराचें सवंग जो

- पावणी करपी - तेका तिटेयकार म्हणुन वळखतात. पावणी आयज खंय करता,
कोणे किते व्हेले कशें व्हरता ते तो सगळे सांगतात.
- खुर्चेकार – हे सवंग खुर्ची घेवन मांडार येता. तो खुर्ची कोणाक हाडल्या बसपाक
ते तो सांगता.
- अंबाबाई-भट - अशें म्हणटात की ही अंबाबाई कोलापुर सावन गोंयान पावल्ली
तिचो उल्लेख मेळटा.
- खान – मुसलीम समाजांतले सवंग.
- गवळी- ह्या सवंगा वागडा मांडार गोरवा येता.
- गवळण- गवळ्याची बायल.
- गावडी, गावडो – ही समाजांतली सवंग . दोंगा घोव आनी बायल.गावड्याक
आपल्या बायलेचेंर दुबाव आसता.
- घाडी – गावडी आनी गावडो हांचा मदी जाल्लो वाद आनी गावड्याक
आशिल्लो बायले विशीं दुबाव पयस करपाक घाडी आपयतात. तो प्रसाद घेवपी.
- पाट घेवन येवपी – घाडियापण करतल्याक पाट घेवन मांडार येता.

- काकणा घालपी - हे सवंग समाजातलेच पात्र. हांका कसार म्हुण लेगीत वळखतात. तो कासार आपुण खंयचो. आपुण कोण, कित्याक वा खंय येयला हे सागतात.
- दोत्तोर - हे सवंग आमका पयलीच्या जागरानी मेळचेना, ४०-५० वर्सासावन हे सवंग आयला. काळा प्रमाण हे सवंग पळोवपाक मेळटात.
- जागरांत सादर जावपी हेर सवंगा आसा ती अशीं बाबेकुमार, बाबेकुमराले चर्ली, वाणीन, वाणी, काराटी, नुस्तेकांन्न, बारुबेचो दोका , चोर , कापुल्ले, रेदेर, कश्टी, चेंडु, भायण, भाव , भाव, नारवे, शेतांकुडको बायल, शेतांकुडको दादलो, बुराटे, म्हैर, मावळे, भाचे, मामी, मृदंगी, रणावीर, बायल.

रेखाचित्र 4.2.2: तुर्मुटी सवंग

4.3 धोणशी नागेशी

4.3.1 सादरीकरण

धोणशी नागेशी ह्या वाठारान जागराचे सादरीकरण मांडार जावचा पयली देवाक आनी वाठाराचो जाग्याकाराक नमन घालप जाता. ह्या वाठारान में म्हयन्याच्या एका शेनवारा जागराचे सादरीकरण जाता. सुमार सांजेच्या ९ ते १० वरांचेर जागराच्या सादरीकरणाक सुरवात जाता. गांवच्या लोकांच्या सागण्या प्रमाण शेताची मळणी जाल्या उपरान सगळे गांवचे लोक जो कश्टकरी गावडा समाज आसा तो एका सुवातेर जमताले ज्या जाग्यार मळणी घालता थंयच मांडार जागराची सुरवात जाता. हो मांड आदीं ताच्या वाठाराच्या कुळागरान आशिल्ल्या मांडार जातालो. आयज लेगीत जागराची सुरवात त्याच मांडावयल्यान जाता. त्या कुळागारान आशिल्ल्या मांडार नाल दवरून थंय नमन घालप जाता. त्या मांडार नमन घातल्या उपरान सगळे जाण जागर सादर करता त्या सुवातेर वाद्या वाजयत कुळागारांतल्या मांडावयल्यान गांवांत जो सादरीकरणाचो नवो मांड तयार केला थंय येता. कुळागरान आशिल्ल्या खंयळातल्या मांडार आदी काळार जागराचे सादरीकरण जाताले. आता काळांतरान ते बदलून तो मांड माचयेचेर हाडला.

आदल्या मांडार नमन घालता आसतना थंय देवाक दिवली दाखोवप आसता. ती दिवली दाखोवपाचो मान वाड्याकाराक आसता. मागीर ती दिवली उखलून नव्या मांडार हाडपाचो

मान लेगीत गांवच्या दुसऱ्या मानकारयाक आसता. तशेंच सगळ्या जमलेल्या गड्याक तिबो लावपाचो अधिकार तिसऱ्याक दिल्लो आसा. अशें तरेन सगळ्यांक एक एक कामा माना सयत वाटून घातिल्ली पळोवपाक मेळटा.

जागराजे नमन जाल्या उपरांत पयलें सवंग जागरांत येता ते माणकाऱ्याचे. हें माणकाऱ्याचे सवंग मुखेल आसता. हांगा वाड्याकाराचो अधिकार पयलो आसता. विश्वस्पती हें पयलें सवंग मांडार येता.

धोणशी गांवच्या जागरांत आदी जाणटेल्यानी जी पात्रा, सवंगा वाटून घातिल्ली ती तशींच अजून मेरेन चलत आसा. पयलीचा कळार मांडार जेन्ना जमताले तेन्ना खंयचे सवंग कोण बरो नाचता कोण बरो सादर करता ताका ते दिवप जाताले आनी अजून ते तशेंच चालू आसा. जागरन सवंगा येता ती काय वास्तवांतली, तशेंच समाजांत घोळपी सवंगा आनी देव देवताची लेगीत सवंगा ह्या जागरांत येता. ह्या जागराची एक खाशेलताय म्हळ्यार जे कृष्णाचें सवंग. ते सारके १२ च्या अदमासाक मांडार येता. बाराक सुमार कृष्णा जल्मल्लो त्याच वेळार मांडार कृष्णाचें सवंग येता अशें प्रसाद गावडे हांणी मुलाखती वेळार सांगले. तशेंच फिरगी रातची भायर सरलेली तशेंच ती ह्या जागरांत तेन्ना येता.

ह्या जागरांत सगळ्याक निमाणे सवंग येता ते म्हळ्यार मामा, मामी आनी भाचो. हांच्या ह्या सवंगान अशें दाखयता की निमाणें कडेन भाचो मामाकडल्यान सगळे गुण कितें आसता ते घेता आनी मामाक मारता आनी मामी खूप व्हडा व्हडान रडटा आनी ह्या सगळ्याकडल्यान जागर सोपता.

रेखाचित्र 4.3 धोणशी नागेशी गांवतले सवंग

4.3.2 पात्रा / सवंगां

धोणशी नागेशी ह्या वाठारान माडांर सादर दावपी जागरांतली सवंगां:-

गैरमा,मालोणी, माळी,मोर, म्हार, म्हारीण, दोवेलो बैल (कातार), निकंडार,पार्वती, थोटो, बाबिकुमार, शिरंगिण, दोतोर, पिठ पिठ, दशरथ, श्रावण बाळ, मोतिकरवाले, स्वरुपासुंदर, बारका, चोरपुलीस, शाबुलेबुराटे, मैर, सरवईशिरंगार, भाव, दुलोचेडो, जानू, येसू, मनाभैणी, न्हवरो, धेडो,भटजी, तेणली,गारुडी, साधू, अंबाबाई, वैरागी

मावळेभाचे, मामी – हें सवंग ह्या जागरांत निमाणें येता. ही तीन जांणाची सवंगां एक मामा, दुसरो भाचो आनी तिसरी मामी. मामाचें भाचो मारता आनी मामी निमाणी रडटा. असो प्रसंग दाखोवप जाता.

4.4 वेंलिंग

सादरीकरण

सुरवातेक एका देवळेन सगळे गांवचे कुटुंबी जे आसा ते जमता आनी त्या देवळेतल्यान एक दिवली घेवन मांड म्हळ्यार ते सुवातेर येता. ह्या मांडार येवन ते गांवचे लोक ती दिवली दवरून थंय वाद्द्या वाजयता. त्या वाद्द्याचो आवाज येयना फुडे गांवचे लोक सगळे जाण मांडार येता. त्या वेळार सुर्वात जाता ती अशी -

" म्हाका दवरोनी बैसल्या शोबा"

" रे बा म्हाका दवरोनी बैसल्या शोबा"

हो जो मांड आसता तो कुळागरी सुवातेचेर आसता. हे वयले सुवारीन वा म्हणीन सुरवात जाल्या उपरांत ते वाजप थाम नासतना ती दिवली घेवन वयल्या मांडार वचपाक येता आनी वाटेर आकाड्कडेन येवन रावता आनी थंय एकलो बामणालो मनीस एकलो येवप आसता तो येयल्या उपरांत मांडार वयता.

जागराची सुरवात नमनान जाता. नमन म्हळ्यार गांवान जितले देव आसा, तांकां एक होरावणी करप. गांवांत जो जागराचो मानकरी आसता तो सगळ्या जागराच्या गड्यांक घेवन नमन घालता.

"आदी वन नमन पयल्या जाणाक" २

"जेणी रचील्या हो सरवे जाणाक" २

ह्या उतरांनी नमनाक सुरवात जाता. नमनाक सुरवात जाल्या उपरांत पयले सवंग येता ते एका परशुरामाच्या रुपांत येता. ताच्या उपरांत सगळी सवंगा एक एक करून येता. पयली पांच आसता ती दकाची सवंगा आसता. गांवांत चार मानकरी कुटुंब आसता ते पारंपरीक तें तें सवंग नाचता.

4.4.2 पात्रा

महादेव, गैरमा, मालोणी, माळी, मोर, म्हार, म्हारीण, दोवेलो बैल (कातार), गावडी (कातार), आड्यावयली चानूली, निकंडार, पार्वती, थोटो, बाबिकुमार, शिरंगिण, फिर्गी, बारीक चाल, दोतोर, दशरथ, श्रावण बाळ, मोतिकरवाले, स्वरूपासुंदर, बारका, , शाबुलेबुराटे, मैर, सरवईशिरंगार, भाव, दुलोचेडो, जानू, येसू, मनाभैणी, न्हवरो, धेडो , तेणली, गारुडी, साधू, अंबाबाई, वैरागी, मावळेभाचे, मामी आनी हेर पात्राचो आस्पाव वेंलींग गांवच्या जागरांत मांडार जाता.

4..6 जागरांतल्यो म्हण्णी आनी अर्थ

अंत्रुज म्हालांतल्या जागरांत वेगवेगळी सवंगा मांडार आपले सादरीकरण करता.

प्रत्येक सवंग आपली म्हण्णी गावन सादर जाका. आपूण कोण, खंयचान

आयला, किते करता, कित्याक आयला हे सवंग आपली म्हण्णी सीदर करून

सागता. म्हण्णीतल्यान प्रत्येक सवंग अभिव्यक्त जाता.

● मोर

“ अंगणी मोर कसा खेळ खेळतो

अंगणी मोर कसा खेळ खेळतो ॥

गणपती देवा नवस घालतो ॥

अंगणी मोर कसा खेळ खेळतो

शांतादुर्गा देवी पाव गे म्हाका ॥

अंगणी मोर कसा खेळ खेळतो ॥

मोराचे सवंग घेवन एक मनीस मांडार येता तो मोराची पाखा फाटीक लावन आपलो भेस

करून येता. गणपती, शांतादुर्गा मातेक आनी सर भोवतणचा हेर देवांक होरायता आनी

याद करता. आनी अंगणान मोर कसो खेळटा ते सागता.

● मांडागुरू

"नमस्कार करू आमी हनुमंता देवा ॥

नमस्कार करू आमी चंद्र भागी देवा ॥

नमस्कार करू आमी शांतादुर्गा माते ॥

नमस्कार करू आमी नारायण देवा ॥

राखण कर गे सातेरी माते ॥

राखण कर रे तेत्तीस कोटी देवा ॥

राखण कर रे आमची चुकल्या माकल्यार देवा ॥

हे सवंग महादेवाचो जसो भेस आसता त्या भेसान हे सवंग मांडार येता. हे सवंग आपल्या सादरीकरणान सगळ्या देवाक नमस्कात करता. तो म्हणटा की हनुमंता देवा, चंद्र भागी देवा, शांतादुर्गा माते, नारायण देवा क आमी सगळे नमस्कार करता, आनी सातेरी मातेक तशेंच तेत्तीस कोटी देवाक हेर राखण्याक सांगता की सगळ्याची राखण कर म्हणून.

● धने , मालोणे आनी माळे

"दोगे जणी मालोणे गे नारी ॥ फिरगी माळे भाजारी ॥

सककाळी उठली आनी पाणीया जातली ॥ पाणीया जाउनी आमी तोडया दा

धुतली ॥

तोडया धुवोनी आमी वावोर काडतली॥

"वडल्या वडल्या वृक्षाक वाटकुळी वाटकुळी पाना आनी तेजा आसरा वेळाक
दोगा जाणा।

"तोरय तोरय गे नारी उल्लासोल्यो॥"

मालोणे आनी माळे ही दोगा भयणी आनी एक दादलो तो धने. ती दोग भयणी
म्हणटा की ती सकाळी उठटली आनी उदकीकडेन वयतली. बरें तोंड बी दुतली
आनी घरचो सगळों वावर करतली म्हळ्यार कामा करतली. आनी मुखार धने
म्हणटा की ह्या दोगा बायलाक आपणी वाडल्या एका झाडा कडेन पळयला. आ
तांका पळोवन तेका खुब उमेद जाल्यात.

● मनाभायणी

“फुडल्या दारान फुल्या शवती मोगरी ॥ मनाभायणी मेळटलो गे कोण”॥

“नेटान भायर सरयली गे या परतून ॥ मनाभायणी गे तुजा पासून”

“मोनकामी आमी दोंगी भयणी आनी मोन आमी दोंगी जाणी भयणी...॥

एके फुडल्यान एके सवाशिणी आनी एके फुडल्यान एके सवाशिणी”॥

ह्या म्हण्णींत मनाभायणी ह्यो दोग जाणा भयणी आसा. ती म्हणटा की मुखार
घराचा फुल्या मोगरी आनी शेवती आनी हेका लग्न जावपाक कोण म्हणून

मेळटलो काय म्हण प्रस्न पडला. मुखार म्हणटा की घरांतल्यान दोगांय भायर सरला.

मनाभयणी ह्या दोग जाणा भयणी मांडार येता. ताका लग्न जावपाक सोंरीक सोंदतात. आपल्याक कोण मेळटलो काय ती म्हणटा तांचा म्हणेतल्यान ती सागता की आमी दोंग भयणी उगी आनी ती नवरो सोदपा खातीर भायर सरल्या.

● नवरो

“भायर सरला इस्तीद कालवानी आनी भायर सरला इस्तीद गो कालवानी ॥

आनी लगीन जावचाक वोत गो... बोलयानी आनी लगीन जावचाक वोत गो...

बोलयानी”

मनाभायणीक पळोवक येवपी हो नवरो. तो म्हणटा की आपूण बरों भायर सरोन आयला.

बरें कपडें घालून आयला लग्नाचें उलोवणें करपाक लागून आयला आशें सागता.

● धेडो

“ मायकु पायदु धाडला म्हाका पावपक

आनी ह्या नवऱ्या बरोबर रावपाक”

बरें किरवडे खावपाक

आनी बरें बरें किरवडे खावपाक

धेडो हो मनाभायणीचा नवऱ्या वांगडा मांडार येता. तो सांगता की आपल्याक

आवयन आनी बापायन नवऱ्या बरोबर धाडल. बरें बरें खावपा खातीर.

- नातुक

“ आमाड्यार नातुक रडटाले आनी

आमाड्यार नातुक रडटाले ॥

आनी रातीक म्हाका सोपन पडल्ले

रातीक म्हाका सोपन पडल्ले ॥

ह्या घराचे देर कित्याक उकतें” ॥

उपरान नातुक हे एक दादल्याचें सवंग मांडार येता आनी तो सांगता की आपल्याक सोपन

पडले की आमाड्यार बसोन नातूक रडाले म्हणून.

- म्हार

"हो गोरे कातीचो चेडो, म्हारा जातीचो ।

हो गोरे कातीचो चेडो, म्हारा जातीचो॥"

- म्हाचो चलो

अर्थागाचो हांवें हडला कोणो॥

तान्याचे दोगूय पिल्या सोरो॥

● म्हारीण

“वटितीत म्हजे नांव सागण्या म्हाराली सुन गो ॥ वली सुप लायता हांवा॥

आमी गा म्हारा सायबा म्हाटाची ॥ आमी गा म्हारा सायबा आशी दासायाची ॥

म्हार, म्हाचो चलो आनी म्हारीण ही त्या म्हार समाजांतली संवगा ती सुपली पाटले
सारके वस्तु ती तयार करून विकता. ती मांडार येवन आपूण गोरे कातीचो चलो आनी
आपली जात म्हाराची आपूण समाजांतले म्हणून सागता. तशेंच म्हाराचो चलो सागता
की तांका तान लागली ते दोगूय सोरो पिला म्हण सागता.
म्हारीण हे सवंग म्हणटा की आपूण म्हार समाजांतली सून म्हण सांगता.ती सीगता की
सुपा, वल्ली , पाटले ती करता म्हणून.

● घराशीर

“चालचलाना तुमचे सभेन॥

फीयोणी घालता तुका तु येवजीई राव नाका॥

तुच गे डोंगररती तु एकटी कशी आली॥

तुजी गे म्हजी दाटी कळात जली पाटी॥

घराशीर हो जागरांत सुत्रदार कसो वावूरता. तो खंयच्याय सवंगा वांगडा आपले सवंग सादर करता. ह्या म्हण्णीन तो म्हणटा की चलता चलता तेका तें चली मेळटा आनी तो फीयोणी घालता. घराशीर त्या चलयेक विचारता की तें त्या दोंगरांतल्यान एकले कशें आयलें आनी म्हणटा की इतल्या दाट काळखातल्यान ताची जाल्या भयान पाटी.

● निकंडार

"नमस्कार नमस्कार तुच्या चर्णी नमस्कार बाबा हवलदारा"

आला निकंडार सभे केला नमस्कार ॥

बाबा हवलदारा तुका देस मानवला ॥ बाबा हवलदारा तुका देस मानवला ॥

हे जागरांतले मुखेल सवंगांतले एक सवंग. ताचें नाव निकंडार तो एक जागरांतलो मुखेली कसो. तो येता आनी सगळ्याक नमस्कार करता जितले प्रेक्षक आसता तांका. आनी तांका हो जागो , देश सामको आवडला म्हण तो सांगता.

● पारपती

“गांवान गांवचो पारपती रे गांवान गांवचो पारपती ॥

वसुल करता चुलपटी॥”

परपती वा पार्वती हे दोनूय नांवांनी ताका वळखता. तो गांवचा लोकनी कर वी घेता तांची वसूली करता. तो म्हणटा की आपूण गांवतलो सगळ्यात क्लेश्ट

पार्वती. आनी जे कर आसा ते लोकांक कडल्यान चार पटिनी वसूल करता ते तो सांगता.

- दोकोमोडो

थोंटा पळोया भिगरे राया ... सरपळी शेणली रे राया ॥

माडा मारून काड रे करवो .. कोणाचो ना रे पोरगो ॥

घरा सकयल भरला रे बाजार, दोकोमोड्याक दियात रे आदारा।

थोंट्या पागळ्याक देवान राखवा ॥ कटमगाळचो देवचार पावलो ॥

दोक्यामोड्याचें सवंग हे एका पायान थोंटो. ताका काय गावांनी थोटो म्हणटा वा

दोकोमोडो. तो ह्या म्हणणेंत म्हणटा की आपली सरपळी शेणल्या रे राजा.

फुडे म्हणटा की घरा सकयल भरला बाजार आनी तेका कोणाचो आदार ना पुण

आपल्याक गेव राखतलो आनी कटमगाळीतलो देवचार जो आसा तोच

पावतलो.

- अंबाबाई-भट

" वयले देशीची आयली अंबाबाई गे ॥

असे देवोलीको कोण अंबाबाई गे ॥

असे गणपती स्थळाक पावली अंबाबाई ॥

असे प्रिवोळ स्थळाक पावली अंबाबाई ॥

ती म्हणटा की वयल्या दोंगरातल्यान भायल्या गांवातल्यान ही अंबाबाई येयल्या
आनी गणपतीचा जाग्यार पावल्या . आनी तशींच ती प्रिवोळ गांवांत पावल्या. ती
आपूण कशीं आयल्या तें ती सांगता.

● गैरमा

सरसरसरे दिप जळति फुडे सरस्वती तित मरोन दाकोन दित रे बा तित मरोन
दाकोन दित ॥

असे बायर सरता चाल चालता मान माजे गैरमाले मान माजे गैरमाले गे ॥

ओ पंडीरी गैरमातेप्ला सुरुवारता, ओ पंडरी गैरमातेप्ला सुवारता ॥

ओ दयादेपला देवा बाप्पा ऊबा, ओ दयादेपला देवा बाप्पा ऊबा ॥

ओ स्वर्गी संवसार बाप्पा तुझा नाही, ओ स्वर्गी संवसार बाप्पा तुझा नाही ॥

असे हातात मेथी नाकाक नथ नाचत ईश्वर पारपती गे नाचत ईश्वर पारपती गे ॥

असे बाय मारील्या बाणावले उदक काडीता तळावले, असे उदक काडीत्या

बायांनो देवाचा नाव काय सांगा हो ॥

असे देवाचे नाव नागेश बाळ जोडीला बांदोड्या गाव गा केला आपूले नाव गा ॥

हे सवंग एका बायलेचे सवंग ती म्हणटा की सरस्वतीचा मुखार दिवो पेटता आनी तीच
देवी वाट दाखयता.ती म्हणटा की अपूण भायर सरता आसतना मन म्हजे प्रसन्न जाल्ले.
उपरांत पंडरीचा देवाक आपूण सुवारता आनी देव बाप्पा म्हळ्यार गणपतीक उलो मारता
आनी तो आपल्याक पावता अशें ती म्हणटा तशेंच तुजा शिवाय हो पुराय सवंगसार काय
ना असें देवाक सांगता. उपरांत ती म्हणटा की हाकीक मेथी घालून आनी नाकान नथ
घालून कशीं इश्वर आनी पार्वती वांगडा नाचता ते पळय.
मुखार म्हणटा की बाण मारला बाणावले गांवात आनी तळावळे गांवान उदक काडटा.
आनी जी उदक काडपी बायला आसा तांका तांच्या देवाचें नांव तें काय विचारता. आनी
ती आपल्या देवाचें नांव सांगता की देवाचे नांव नागेश आनी ताणी बांदोड्या गांवाक
जोडला आनी आपल्या नांवान गांव केला.
अशें हें म्हणेतल्यान सांगला.

म्हार

ओ दुर्गा उवोनी सायबा आला दावोनी, ओ दुर्गा उवोनी सायबा आला दावोनी ॥

ओ वाजप गाजप तुमचे आयकोनी, ओ वाजप गाजप तुमचे आयकोनी ॥

ओ आमच्या कोयतुला आज धार चडू, ओ आमच्या कोयतुला आज धार चडू ॥

ओ पाऊस पडला आज पंडरपूरात, ओ पाऊस पडला आज पंडरपूरात ॥

चेड्या चेड्या कुय...

ओ उलो केला चेडो आला धावोनी, ओ उलो केला चेडो आला धावोनी ॥

ओ कित्याक दादो तुवें उलो केला, ओ कित्याक दादो तुवें उलो केला ॥

हो काळ्या कातीचों चेडो म्हारा जातीचो, हो काळ्या कातीचों चेडो म्हारा जातीचो ॥

ओ काजू सोरो दादों जीवाक बोरो, ओ काजू सोरो दादों जीवाक बोरो ॥

गावची वती येता बयानो पराय सोडाय गे, गावची वती येता बयानो पराय सोडाय गे ॥

वल्ली तीत माजे नाव चांगल्या म्हाराली सून हांव ॥

ओ माजेगा बूतीनू हांवे बांगर केलेले, ओ माजेगा बूतीनू हांवे बांगर केलेले ॥

ओ यागा बूतीन सगळे चेड्यान खावयले आनी उल्लेसुल्लेले सगळे गोवान फावयले ॥

हे म्हाराचें सवंग. तो म्हणटा की आडो वा वय आसता ती हुपोन हांगां आयला. वादन वाजयता त्या आवाजान अपूण हांगां आयला अशें तो सांगता. आपल्या कोयत्याक आयज धार खुब आसा नी पंडरपूराक आयज पावस पडटा म्हण सांगता. हे सांगान तो आपल्या चल्याक उलो मारता.

चेडो येता आनी म्हणटा की तु आपल्या उलो मारले म्हण आपूण धावत आयलो आनी बापायक विचारता की आपल्याक कित्याक आपयला कांय म्हण. आनी म्हणटा की आपूण काळ्या जातीचो चेडो आनी जातीन आपुण म्हार. आनी बापायक सांगता की काजू जिवाक बरो. काजू म्हळ्यार हांगा सोरो.

उपरांत येता म्हाराची बायल ती येता येता म्हणटा की आपूण येता आपल्याक वाट सोंड गांवचा लोकाक सांगता. ती आपले नांव वल्ली आनी आपूण म्हाराली सून. मुखार ती सांगता की आपणी भांगर केल्ले ते आपल्या घोवान आनी चेंड्यान विकून खाल्ले.

मालोणी

ओ दोने गा दोने देवा बागेवंत, ओ दोने गा दोने देवा बागेवंत ॥

ओ दोने दोने देवा लिंगूनी आंबा, ओ दोने दोने देवा लिंगूनी आंबा ॥

ओ आमी गा मालोणी सख्यो दोगी बयणी, ओ आमी गा मालोणी सख्यो दोगी

बयणी ॥

मार्जे नाव मालोणी गे नारी, मार्जे नाव मालोणी गे नारी ॥

निघली मोळ्या बाजार, निघली मोळ्या बाजार ॥

सकाळी उठली बरी पाण्या जातली बरी पाण्या जातली ॥

पाण्या जाऊनी बरी तोंडगा धुतली बरी तोंडगा धुतली ॥

माज्या हातात धेकड्यो माज्या खाक्याक धालयो माज्या खाक्याक धालयो ॥

मालोणी ह्या दोगजाणा भयणींचें सवंग. तीं म्हण्टा की तीं दोगांय भाग्यवान, ती दोगांय
संख्यो भयणी आनी आपलें नांव मालोणें आनी तीं दोगांय वयता मळ्याच्या बाजारांत.
ती म्हण्टात की सकाळी फुडें उठली आनी उदका कडेन वयतली आनी बरीं तोंड धुतली.

माळी

शिरंगार नेटतो माळी ॥

उतरला आकाशाची चाल माळी ॥

माळी हें सवंग बायलेचें तें म्हण्टा की आपणें बरो शिगार केला म्हळ्यार बरीं नेसोन
आयला. आनी तींतून आपूण मळबांतल्यान देवल्या वरीं दिसता.

तुर्मुटी

आदिनिर्मिला देउ बा पा रे बा मग रसिला सवें सवसारे बा॥

हांव गेलो रे बा एके मार्गी थै मेळे माका दोगा तिगा चेडवा तेंचे माज्ये उतर जाला मनाक

माज्या खुशि।

आदिनिर्मिला देउ बा पा रे बा मग रसिला सवें सवसारे बा।

हांव गेलो रे बा एके रानी थै मेळे माका एक गोटिल तितुन आसली 11-12 तातीया दोडा

कोडवाची सान्ना चेडवान एकाच घासान खाल्ली।

आदिनिर्मिला देउ बा पा रे बा मग रसिला सवें सवसारे बा।

हांव गेलो रे बा कोल्वा वेळेर थै मेळे माका दोग पुलीस तेंची माजी लडाय जाल्या हाताक

माज्या बेडी।

आदिनिर्मिला देउ बा पा रे बा मग रसिला सवें सवसारे बा।

तुर्मुटी हें सवंग माथ्यार एक खुब फुला आशिल्लो एक तुरो कसो घेवन येता. आनी हें

सवंग जागरांतल्या मुखेल सवंगा भितरले एक सवंग. हे सवंग आपल्या म्हणेत्यान

सांगता की पयलीं देवाची निर्मिती जाल्ली आनी उपरांत हो संवसार घडलो. उपरांत तो

सांगता की तो एका वाटेन गेलो आनी फुडें ताका तीन चलया मेळटा आनी तांचें एका

मेकांक वांगडा उलवणें जालें तें पळोवन तांच्या मनाक खोंस जाली.

● तेंडली

“ संर्व शिगार निट करता ॥ तुमच्या सबें मा चालता ॥

तुमच्या सबें मा चालता शिगार निटता ॥

तेंडले पुटिते हे नारी ॥

वटाये गे बरीं गे नारी.... वटये गे बरीं

हें सवंग म्हणटा की आपूण जे नेसला जो शिगार आपणी केला तो सारको बरो करून आपूण माडार आयल्या. तेंडले एक मळे करपी बायल. आनी आपल्याक बरें दिसता आपल्याक बरें म्हणटा म्हणून.

● तेंडले दादलो

“ तुजा गे सारक्यो गे नारी

सातये गे म्हज्या मदिरे

तेंडले दादलो तेंडलीक मागणीं घालपीक येता. तो म्हणटा की तुजा सारकी बीयल आपल्या घराक सोभतली.

● पोपट –

गळ्यान घातल्या सरी आनी व्हनी दिसता बरीं ॥

दिसे पोपट....दिसे पोपट नी एक जोडा ॥

पोपट हो फकणा मरपी एका दादल्याचें सवंग. तोबायलेक एका म्हणटा की तु गळ्यात घातल्या सरी म्हळार सरपळी घालून व्हनी बरीं दिसता. आनी आपल्याक जोडपे दिसता म्हण सागता.

● स्वरूपासुंदर –

स्वरूपा सुंदर बरी व्हडा रायाली कुवरी

व्हडा रायाली कुवरी ..॥

सगळयान बरी दिसपी बायल मनीस आनी ती खुब व्हडल्या राजाली धुव अक्शें

ह्या म्हण्णेत म्हणटला.

● विनो

भायर सरला हो विनो

गोदना सोडीता हो विनो

हे एक दादल्याचें सवंग. तो आपल्या गोरवाक सोदपाक येता. आपूण विनो भायर

सरला आपली गोरवा सोदपाक.

4.7 जागरांतली भास

अंत्रुज म्हालांतल्या जागरांत येवपी भास वेगळीच आसा. जागरांत जी म्हण्णी आसता जी

सवंगां गांवन सादर करतात त्या प्रत्येक म्हण्णी फाटल्यान एक कथा वा। सवंग कीते

सांगपाक सोदता ते ताचो अर्थ लिपिल्लो आसतात. जागरांत येवपी दर एक सवंग आपलें

सादरीकरण करता आसतना आपल्या शैलीतल्यान सादरीकरण करता. तशेंच

वेगवेगळ्या भासाचो प्रभाव जागरांतल्या म्हण्णीचेंर आसलो जाणवता. कोंकणी

भाशेंच्या हेर बोलयाचों आस्पाव जागरांत दिसता. जागरांत येवपी भास आनी भास शैली जागराचें रूप एका वेंगळ्यात खाशेंल्या सुवीतेर व्हरून दवरता. जागराची सोंबीतकाय वाडोवपाचें एक श्रेय भाशेंक लेगीत वयता.

4.7.1 जागरांतल्या भाशेचे खाशेलपण

- जागरांतले भाशेंत स्वताचो असो एक अलंकार आसा.
- प्रत्येक सवंग आपूण सादरीकरण करता असतना आपल्या स्वताचा भाशा शैलीतल्यान करतात.
- जागरांतली भास प्रत्येक सवंगांची खाशेलताय दाखवोन दिता.
- जागरांतले भाशेंत फिरंगी उतरांचो आस्पाव जाल्लो जाणवता.
- कोंकणी तशेंच मराठी भाशेंचो प्रभाव पडिल्लो जाणवता.

4.7.2 हेर भासांचो प्रभाव

अंत्रुज म्हालांतल्या जागरांत तशेंच हेर जागरांनी आमकां खुबश्या भासांचो प्रभाव पडिल्लो जाणवता. अंत्रुज म्हालांतल्या जागरांत आमकां कोंकणी भाशेचो आस्पाव मेळटा. ते भायर मराठी, हिंदी, कन्नड, पुर्तुगेज भासांचो थोडो भोव प्रभाव पडिल्लो जाणवता. खास करून मराठी भास चड प्रमाणान जागरान घोळिल्ली पळोवंक मेळटा.

हाचें कारण कदाचीत घाटमाथ्यार आनी घाटा सकयल्यान प्रवास करपी समाजा खातीर आसूं येता. 'हांव' ह्या उतराक मी, येयलो ह्या उतराक 'आलो' अशें तरेचो फरक जाणवता. तशेंच हिंदी आनी कन्नड भासांचो प्रभाव लेगीत थोडो भोव पडला हाचें कारण लेगीत अशेंच आसूं येता. आदल्या काळार प्रत्येक समाजाचे लोक आपल्या पोटा खातीर काम करपाक आपल्या गांवांतल्या दुसऱ्या गांवांनी वचप जाताले आनी ह्याच वेळार आत्मसाद जाल्ली भास जागरान घोळटना दिश्टी पडटा.

जागरांत आमकां पुर्तुगेज उतरांचो आसपाव जाल्लो जाणवता. इस्तीद, इतूमेत सारकी उतरां घोळटना आयकुपाक येता. हाचें कारण त्या वेळार पुर्तुगेजाच्या राजवटी वेळार पडिल्लो प्रभाव आसपाक जाय.

अंत्रुज म्हालांतल्या जागरांत कोंकणी तशेंच मराठी, हिन्दी पुर्तुगेज भाशांचो आस्पाव जाल्लो जाणवता. तशेंच आदलिया काळा वयली उतरावळ सापडटा. अनवळखी उतरांचो तशेंच दुसऱ्या भाशेंची कांय वेंचीक उतरा आसा ती अशी:- अंगणी, खेळतो, नवस, पाणीया, वाटकुळी, वृक्षाक, मायकु पायदु, चुलपटी, दुर्गा, उवोनी, सवें सवसारे

4.8 जागराचें बदलते स्वरूप

हार्लींच्या काळांत अंत्रुज म्हालांतल्या जागरानी नव्या नव्या पात्रांचो आसपाव जाल्लो पळोवपाक मेळटा. जशें जशें संवसारांत आधुनिकरणाची वाट धरलीं तशीं तशीं नवी आनी आधुनिक काळांतली सवंगा जागरांत येवपाक लागली. तशेंच आदल्या काळार जागराचे सादरीकरण मांडार म्हळ्यार एका उक्त्या सुवातेर जातालें. पूण जसो काळ बदल्लो तसो सादरीकरणाचो जागो माचयेर घेतलो. तिच माची मांड म्हणून लोकांनी मानून घेतली. आनी आयज जागर एका आंगणातल्या मांडार जातालो ताची जागा एका माचयेच्या मांडार घेतली.

तशेंच जसो काळ बदल्लो तसोच समाज उदरगतीकडेन वळपाक लागले. जागर सादर करपी लोक दिसान दिस कमी जावपाक लागले. समाजांत आशिल्ल्या लोकांक सादरीकरण करपाखातीर लज दिसपाक लागली आनी हळु हळु जागर बंद पडपाच्या धडेर पावपाक लागलो. जाणटेल्यांनी जपोवन दवरिल्ले दायज आयच्या तरणाट्यांकडल्यान खंय तरी शेणपाक लागलें. गांवचे भुरगे, तरणाटे जागराचे सादरीकरण करपाखातीर फाटी सरपाक लागले. ह्या तंत्राच्या युगान संस्कृताय खंय तरी फाटी पडपाक लागिल्ली. खुपशा जाणकारांनी आनी जाणटेल्यांनी अशें लेगीत सांगलें की आताचे तरणाटे सवंगा नाचपाक येना कारण तांका लज दिसता. बायलांची वा हेर कसली सवंगा सादर करपाक, जागरांत नाचपाक तांकां लज दिसता. आनी ह्या कारणाक लागून आयज

प्रत्येक गांवांनी सवंगांचो आंकडो कमी जाल्लो पळोवपाक मेळटा. एका काळार

१००च्या वयर सवंगा मांडार नाचपाक येतालीं थंय आयज आंकडो ४० - ५०चेर

पावला.

5. समारोप आनी निश्कर्श

अंत्रुज म्हालांतलो जागर: एक चिकित्सक अभ्यास ह्या सोद वावरांचे मुखेलपणान ५ हेतू आसले. पयलो हेतू, अंत्रुज म्हालांतल्या जागराचो अभ्यास करप आसलो. दुसरो हेतू, आदल्या काळांतलो जागर आनी आधुनीक काळांतलो जागर हांचे मदलो फरक जाणून घेवपाचो आसलो. तिसरो हेतू जागरांतल्या पात्रांचो वा सवंगांचो सोद घेवपाचो आसलो. चवथो हेतू पात्रांनी वा सवंगांनी बदल जाला जाल्यार सोद जावपाचो आशिल्लो. तशेंच बदल जाला जाल्यार तांचीं कारणां जाणून घेवपाचीं आसलीं. आनी पांचवो हेतू जागरांतल्या विधींचो आनी परंपरांचो अभ्यास जावपाचो आशिल्लो. हे पांचूय हेतू पुराय करपाचो यत्न प्रस्तूत अभ्यासाच्या माध्यमांतल्यान केला. हें करपाक प्रस्तूत अभ्यास ५ प्रकरणांनी विभागला.

पयल्या प्रकरणांत विशयाची प्रस्तावना, संशोधन, प्रस्न, अनुमानीक प्रतिज्ञा, अभ्यासाचीं उद्दिष्टां अभ्यासांचो आंवाठ आनी मर्यादा, साहित्य नियाळ, सोदवांवराची पद्धत प्रबंधिकेची उपयुक्तताय आनी प्रकरणांची मांडावळ मांडल्या.

दुसऱ्या प्रकरणांत, गोंयचो लोकवेद हो विशय घेवन लोकवेदाची संकल्पना, व्याख्या, खाशेलपणां आनी लोकवेदाच्या तीन प्रकारांची मांडणी करून ताची वळख मांडल्या. तशेंच मुखार गोंयची लोकनाट्यां ह्या विशयाची मांडणी केल्या. आनी लोकनाट्यांची

संकल्पना, लोकनाट्यांची व्याख्या, लोकनाट्यांची खाशेलपणां आनी लोकनाट्यांच्या चार प्रकारांची वळख करून दिल्या.

तिसऱ्या प्रकरणांत 'जागर' ह्या माथाळ्या सकयल जागराची संकल्पना, जागराचो इतिहास, जागराची खाशेलपणां आनी जागराचे चार प्रकार आसा. ताची वळख करून मांडल्या.

चवथ्या प्रकरणांत 'अंत्रुज म्हालांतलो जागर' ह्या माथाळ्या सकयल अंत्रुज म्हालांतल्या जागराचें वर्णन आनी विश्लेशण करून प्रियोळ, नागेशी आनी वेलिंग गांवान जावपी जागराचें सादरीकरण कशें जाता आनी तांच्या जागरांनीं खंयचीं संवंगा सादर जातात हांची वळेरी केल्या. तशेंच अंत्रुज म्हालांत सादर जावपी, जागरांतल्यो कांय वेंचीक म्हणी मांडून ताचो अर्थ सांगला. उपरांत जागरांत येवपी भास आनी तिचीं खाशेलपणां सांगल्यांत. तशेंच भाशेचेर पडिल्लो हेर भासांचो प्रभाव आनी जागरांतली उतरावळ मांडल्या. तशेंच जागराचें बदलतें स्वरूप मांडलां.

पांचव्या प्रकरणांत, समारोप करून अभ्यासाचो निश्कर्श मांडला.

निश्कर्श

पुराय अभ्यासाचो निश्कर्श सकयल दिल्ले प्रमाण आसा.

जागर पुराय रात भर जागोवन सादरीकरण करप जाता ह्या खातीर ताका जागर ह्या नांवांत वळखता आसपाक जाय.

अंत्रुज म्हालांतल्या जागराचेर अभ्यास करता आसतना कळून आयले की अंत्रुज म्हालांत सुमार 8 वाठारानी जागराचें सादरीकरण जातालें. खेंडच्यान, कुंकळी, मुडेर, मागिलवाडा प्रियोळ, आप्याव्हाळ प्रियोळ, वेंलीग, करमळ्यांत आनी धोंणशी नागेंशी. पूण काय वर्सा फाटी खेडच्यान आनी मुडेर ह्या वाठारानी जागराचें सादरीकरण जावपावचें बंद जाल्ला. आता फक्त 6 वाठारांनी जागराचें सादरीकरण जाल्ले जाणवता. अंत्रुज म्हालांत संगळ्यांत पयली जागराची सुरवात राम नवमीचा दुसऱ्या दिसा सुरवात जाता. करमळ्या ह्या गांवांत वर्साचो पयलो अंत्रुजा म्हालांतलो जागर सादर जाता. उपरांत आप्याव्हाळ प्रियोळ आनी हेर वाठारानी जागराचें सादरीकरण जाता.

अंत्रुजा म्हालांत जागराचें सादरीकरण मुखेल मांडार जावचा पयली कांय दिस पयली येसाय मारप जाता. अंत्रुजा म्हालांतल्या आप्याव्हाळ ह्या वाठारांत जागराचें येसायेक सुरवात करचा पयली जागरांत वापरपी प्रत्येक वस्तु जशें की कपडें वाद्याची पुजा करताना पळोवपाक मेळटा. अंत्रुज मुडेर, मागिलवाडा प्रियोळ, आप्याव्हाळ प्रियोळ, वेंलीग, करमळ्यांत आनीई धोंणशी नागेंशी. पूण काय वर्सा फाटी खेडच्यान आनी मुडेर ह्या वाठारानी जागराचें सादरीकरण

जावपावचें बंद जाल्ला. आता फक्त 6 वाठारांनी जागराचें सादरीकरण जाल्ले जाणवता. अंत्रुज म्हालांत संगळ्यांत पयली जागराची सुरवात राम नवमीचा दुसऱ्या दिसा सुरवात जाता. करमळ्या ह्या गांवांत वर्साचो पयलो अंत्रुजा म्हालांतलो जागर सादर जाता. उपरांत आप्याव्हाळ प्रियोळ आनी हेर वाठारानी जागराचें सादरीकरण जाता.

अंत्रुजा म्हालांत जागराचें सादरीकरण मुखेल मांडार जावचा पयली कांय दिस पयली येसाय मारप जाता. अंत्रुजा म्हालांतल्या प्रत्येक वाठारानी जागर सादर करपाची आपआपली परंपरीक पद्दती आसा आनी ह्या पद्दतीक लागून प्रत्येक वाठारांतल्या जागराचें वैशिष्ट वेगवेगळे आशिल्लें जाणवता. जागरांतली म्हण्णी आनी जागरांतली भास खूब आगळी वेगळी आशिल्लो जाणवता. जागरांचेर पडिल्लो हेर भाशेंचो प्रभाव तशेंच गोंय राज पुर्तुगेज राजवटी खाला आशिल्ल्यान तांच्या संस्कृतीचो प्रभाव जागरांत पडिल्लो जाणवता.

कांय वर्सा फाटी जागराचो प्रभाव खुब उणो जावपाक लागल्लो. समाजांतले लोक सादरीकरण करपा खातीर फाटी सरपाक लागले खास करून भुरगें, तरणाटे जागर सादरीकरणाक येवपाक त्या मांडार नाचपाक येना जाले. हाचें कारण म्हळ्यार ताका लज दिसपाक लागली. खास करून बायलाची सवंगां नाचपाक एक चलो भुरगो फाटी सरपाक लागिल्लो. पूण काय 15 - 20 वर्सा

सावन 'जागोर मोहत्सव' सारको उपक्रम जागर सादर करप्यानी सुरवात केल्लो.

आनी ह्या उपक्रमांतल्यांत भुरग्यांक, तरण्याट्यांक तशेंच हेर जागर सादर करप्याक

एक माची उपल्बद जाली. ह्या उपक्रमांतल्यांत जागराचें रूप परतून एकदा स्तीर

रितीन वयर सरपाक लागले.

रेखाचित्र 5.1 दोक्यामोड्याचे सवंग

संदर्भ

1. नायक, जयंती. "लोकवेद: व्यख्या आनी व्याप्ती", "लोकबिंब'. गोवा कोंकणी अकादेमी, पर्वरी, गोंय. प. आ. 1998.
2. श्याम, वेरेंकार. "गोंयचो लोकवेद", 'गोंयच्या लोकवेदाचो रूपकार'. गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी गोंय. 1991.
3. नायक, जयंती. "लोकनाट्य", "आमोणे एक लोकजीण. गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी गोंय. 1991.
4. फळदेसाय, पांडुरंग. गोंयच्या लोकवेदाचें सौंदर्यशास्त्र, सासाय प्रकाशन पर्वरी, गोंय. पान 187.
5. हळणकार, तानाजी. "लोकनाट्य" 'कोंकणी विश्वकोश खंड 4' गोवा विश्वविध्यालय, ताळगांव गोंय, 2000. पा. न. 482.
6. सरदेसाय, मनोहरराय. हळणकार, तानाजी "लोकनाट्य" 'कोंकणी विश्वकोश खंड 1' गोवा विश्वविध्यालय, ताळगांव गोंय. प. आ. 1991. पा. न. 430.
7. मोरजे गंगाधर, इतिहास आणी लोकसाहित्य. दास्तन रामचंद आणि कं., पुणे, 1999, पान 51.
8. खेडेकर, विनायक विष्णू. "लोकनाट्य", 'लोकसरिता' कला अकादमी, पणजी गोंय. पा. न. 223. (मराठींतल्यान कोंकणी अणकार).
9. आखाडकर विनायक विठ्ठल फडते. "जागोर", 'लोककलानंद', विठ्ठल कला आणि सांस्कृतिक मंडळ, आखाडा तिसवाडी गोंय, 2011.

10. पैगीणकार, अजीत "पेरणी जागर" 'काणकोणची लोककला एक दायज' अनुजित प्रकाशन पैगीण काणकोण गोवा, 2001.
11. राऊल, शंकर, लोकसाहित्य : आकलन आणी आस्वाद, स्वरूप प्रकाशन, औरंगाबाद, 2011, पान.1.
12. कल्ला, नन्दलाल. लोकसाहित्य शास्त्र. संजय बुक सेन्टर, वाराणसी, 1997, पान 35.
13. मोरजे गंगाधर, इतिहास आणी लोकसाहित्य. दास्तन रामचंद आणि कं., पुणे, 1999, पान 51.
- 14.- वाकोडे, मधुकर. लोकथाटीच्या वहिवाटी स्वरूप प्रकाशन. औरंगाबाद २००५. पान २७.
15. जयंती नायक. लोकबिंब, गोवा कोंकणी अकादेमी, पर्वरी गोंय.
16. खेडेकर, विनायक. लोकसरिता गोमन्तकीय जनदीवनाचा समग्र अभ्यास, कला अकादमी कांपल पणजी गोंय. पान 30.
17. नायक, जयंती, कोंकणी लोककाणयो Samiti Akademi, New Delhi 2005, पान ३,४,५,७,८,९.

मुलाखत

1. महेश गावडें, 23 डिसेंबर 2023, पिजगाळ प्रियोळ.
2. अविनाश गावडें, 15 फेब्रुवारी 2024, कुंकळी.
3. जयेंश गावडें, 15 जानेवारी 2024, कुर्ती फोंडें.
4. विशाल गावडें, 2 फेब्रुवारी 2024, नागेशीं.
5. संचित गावडें, 2 फेब्रुवारी 2024, नागेशीं.
6. केदार गावडें, 2 फेब्रुवारी 2024, नागेशीं.
7. प्रसाद गावडें, 2 फेब्रुवारी 2024, नागेशीं.
8. उंकार गावडें,

